

URSZULA CISZEWSKA-PSUJEK

Szkoła Języka i Kultury Polskiej, Katolicki Uniwersytet Lubelski

<https://orcid.org/0000-0002-8487-0358>

Exponents of language concretisation in the narratives of alcohol-dependent men

ABSTRACT: Alcohol dependence is a chronic disease that causes damage to various organs and systems in the human body, including damage to the central nervous system. The toxic effects of alcohol on the brain lead to the development of cognitive and language disorders. The article presents the exponents of language concretisation appearing in selected narrative statements of three alcohol-dependent men undergoing alcohol addiction therapy while maintaining abstinence.

KEYWORDS: alcohol dependence, linguistic behaviour in alcoholism, exponents of language specification

Wykładniki ukonkretnienia języka w narracjach mężczyzn uzależnionych od alkoholu

STRESZCZENIE: Uzależnienie od alkoholu jest chorobą przewlekłą, która prowadzi do uszkodzenia różnych organów i układów w organizmie człowieka, w tym uszkodzenia ośrodkowego układu nerwowego. Toksyczne działanie alkoholu na mózg powoduje zaburzenia poznawcze i zaburzenia funkcji językowych. W artykule zaprezentowano wykładniki ukonkretnienia języka pojawiające się w wybranych wypowiedziach narracyjnych trzech mężczyzn uzależnionych od alkoholu, poddawanych terapii uzależnienia alkoholowego i zachowujących abstynencję.

SŁOWA KLUCZOWE: uzależnienie od alkoholu, zachowania językowe w chorobie alkoholowej, wykładniki ukonkretnienia języka

Alcoholic disease and human functioning

Reference literature on the subject features many academic studies on the aftermath of the adverse effects of alcohol consumption on the entire human body and, above all, on the central nervous system (Woronowicz, 1998, pp. 36–53, 2001, pp. 33–46; Nowakowska, Jabłkowska & Borkowska, 2007, pp. 693–694; Ryszkowski et al., 2015, p. 5; cf. Ciszewska-Psujek, 2017a, p. 175, 2017b, p. 159,

2018a, p. 56, 2018b, p. 33, 2019a, p. 41, 2019b, p. 49, 2020, pp. 15–16, and the article soon to be published).¹ As a toxin, alcohol causes permanent damage to neurons and neural pathways located in the frontal lobes, the limbic system and the cerebellum. Consequential to the degradation of the brain tissue of these structures are cognitive disorders, including the impairment of executive functions and emotional regulation, as well as memory deterioration (Nowakowska et al., 2007, pp. 694, 698–699; cf. Ciszewska-Psujek, 2017a, p. 175, 2017b, p. 159, 2018a, p. 57, 2018b, pp. 33–34, 2019a, p. 41, 2020, p. 16, and the article soon to be published).²

Alcohol alters the biochemistry of the brain, disrupting the mental and social functioning of the individual. Alcoholism is considered a disease and is diagnosed both in addicts continuing with alcohol consumption and in those abstaining therefrom (Woronowicz, 1998, p. 62–63; cf. Ciszewska-Psujek, 2017a, pp. 175, 2017b, p. 159, 2018a, pp. 57–58, 2019b, p. 49, 2020, pp. 15–16).³

Specific code, hierarchical code, creative code

Information about the external world is processed in the human mind, which generates impressions and observations, encompassing the acquired experiences into the structures of language (Obuchowski, 1970, p. 12; cf. Panasiuk, 2012, pp. 627–628; Ciszewska-Psujek, 2017a, pp. 184–185, 2018a, pp. 65–66, 2018b, pp. 34–35, 2019a, p. 42). This is all possible thanks to the functioning of three levels of orientation in the bounds of external reality: the **specific code**, the **hierarchical code** and the **creative code**. The analysis of different fragments of reality is carried out within the **specific** system. Stimuli of one modality are distin-

¹ Such conclusions are also drawn by US-based researchers (cf. Lezak, 1995; Dao-Castellana et al., 1998; Bechara, Dolan, Denburg, Hindes & Anderson, 2001; Noël, 2002; Cunha & Novaes, 2004; Blume, Schmalting & Marlatt, 2005; Rosenbloom, O'Reilly, Sassoon, Sullivan, Pfefferbaum, 2005).

² Some researchers argue that serious neuropsychological changes may appear in individuals addicted to alcohol following a 10-year course of illness (Eckardt et al., 1998, as cited in: Kopera, Wojnar & Szelenberger, 2011, p. 43); others believe that the neurobiological consequences may occur in the period from 4 to 9 years after the onset of the harmful pattern of alcohol consumption (Beatty, Tivis, Stott, Nixon & Parsons, 2000, as cited in: Kopera et al., 2011, p. 43). Cf. Ciszewska-Psujek, 2017a, p. 181.

³ I described in more detail the effects of alcoholism on the entire functioning of the human body in my other publications (see: Ciszewska-Psujek, 2017a, pp. 178–181, 2017b, pp. 161–164, 2018a, pp. 56–63, 2018b, pp. 33–34, 2019a, pp. 41–42, 2019b, pp. 49–50, 2020, pp. 15–16, and the article soon to be published).

guished by means of the **monospecific code** related to the sensory experience, while the multimodal stimuli are processed using the **polyspecific code**. Verbal responses engendered in the specific code are related to the context, a specific situation and personal experience. Linguistic behaviours occurring in the monospecific system arise automatically, seeing as they constitute automatic, formulaic and learned structures. On the other hand, the linguistic behaviours engendered in the polyspecific code are pragmatic and interactive. The human being acting within a **hierarchical system** can perceive the multifaceted nature of various phenomena and process reality by means of abstracting, generalising, analysing and synthesising. Owing to this ability, the individual can create meaningful relationships between the information they have acquired within a specific system. The verbal reactions to an external stimulus that arise within the hierarchical system are symbols of phenomena and allow the human mind to create certain models for reality representation. In the **creative system** (the highest of all codes), an individual is able to creatively process reality, using words (for example in poetry) or other forms of expression (Obuchowski, 1970; cf. Panasiuk, 2012, pp. 627–629; Ciszewska-Psujek, 2017a, pp. 184–185, 2018a, pp. 65–66, 2018b, pp. 34–35, 2019a, p. 42).

Specific attitude and abstract attitude

As per the anti-localisation concept, according to which the brain is considered an anatomical-physiological whole, the organisation of every higher mental activity occurs on several different levels. The consequence of damage to the central nervous system is the disorganisation of the highest level and a consequential generalised disturbance of a given function (regardless of the location of the damage), and the resulting language difficulties are a manifestation of cognitive deficits (Maruszewski, 1970, as cited in: Panasiuk, 2012, pp. 600–601; cf. Ciszewska-Psujek, 2017a, p. 183, 2018a, pp. 63–64, 2019a, pp. 41–42).

While conducting clinical research and appreciating the complexity of the human mind (1948, as cited in: Panasiuk, 2012, pp. 601–602; cf. Ciszewska-Psujek, 2017a, p. 184, 2018a, p. 64, 2019a, pp. 41–42), Kurt Goldstein identified the types of human behaviour that make up the abstract or the specific attitude. According to this scholar, a person displaying the **abstract attitude** with their conduct is able to take any action, as well as plan and program their own activities in new situations. In addition, such individuals freely adopt a new mental attitude; they initiate new activities and perform them according to the indications, while easily adapting their actions thereto and having the ability to perceive various

aspects of a given situation and to react to various unrelated stimuli, while also having the capacity of synthesis and analysis. Goldstein contrasted the abstract attitude (1948, as cited in: Panasiuk, 2012, p. 603; cf. Ciszewska-Psujek, 2017a, p. 184, 2018a, p. 64, 2019a, pp. 41–42) with the **specific attitude**, in which human behaviour is conditioned by the circumstances of a given situation and whereby each conduct constitutes an individual sensory experience. In turn, human linguistic reactions arise as a response to the stimuli to which the person is subjected. A person who adopts the specific attitude focuses on the details relating to the situation at hand; they describe objects in view of their usefulness and they are unable to classify them according to their common features (e.g. form, material or colour). Goldstein notes that any brain damage results in a person adopting the specific attitude.

Research on linguistic behaviour in alcoholism

Contemporary linguists and philosophers (Johann G. Herder, Wilhelm Humboldt, Ludwig Wittgenstein, Ernst Cassirer, Jost Trier, Kazimierz Ajdukiewicz, Alfred Korzybski, Edward Sapir, Benjamin L. Whorf, Stanisław Grabias, Jolanta Panasiuk) assume that the cognitive and linguistic abilities of the individual condition each other (cf. Ciszewska-Psujek, 2017a, p. 183, 2018a, p. 63, 2019a, p. 41, 2020, pp. 16–17). It can therefore be assumed that the manifestations of the organic brain damage caused by the toxic effects of alcohol include cognitive dysfunctions and altered linguistic behaviour (cf. Ciszewska-Psujek, 2017a, p. 187, 2017b, p. 165, 2018a, p. 17, 2019a, p. 45, 2020, p. 17, and the article soon to be published). I assessed the linguistic conduct of alcohol-dependent individuals by means of analysing those narratives in which human knowledge about the world is deeply lodged (Trzebiński, 2002, p. 17; cf. Ciszewska-Psujek, 2017a, p. 187, 2017b, p. 165, 2018a, p. 17, 2018b, p. 36, 2019a, p. 42, 2020, p. 17, and the article soon to be published).

The pilot research I have conducted on the linguistic behaviour of alcohol-dependent men has led me to formulate a hypothesis, according to which, consequently to the cognitive deficits suffered, the abstract attitude is limited in patients, while the specific attitude is predominant⁴ (cf. Ciszewska-Psujek, 2017b,

⁴ In describing the cognitive and linguistic functioning of individuals addicted to alcohol, I employed the theory of codes for orientation in external reality coined by Kazimierz Obuchowski (1970; cf. Panasiuk 2012, pp. 627–629), as well as the concept of sets of behaviours characterising people capable of adopting an abstract or specific attitude, as formulated by Kurt Goldstein (1948; cf. Panasiuk, 2012, pp. 601–603).

pp. 185–186, 2018a, p. 75, 2018b, p. 43, 2019a, pp. 45–46, 2020, p. 18, and the article soon to be published). Among the concretisation exponents of the attitude towards reality, as displayed by the surveyed men addicted to alcohol, I indicated the following: difficulties in planning and structuring statements, as well as impaired ability to solve new problems, automatisms, followed by a strong relationship with the context, the current situation and the specific stimulus at hand.

In order to characterise the linguistic behaviour of alcohol addicts, I created a research tool for the assessment of their narrative efficiency,⁵ and then, for the purposes of my doctoral dissertation, I conducted narrative efficiency studies in a group of 15 alcohol-dependent male subjects who were in-patients at the 24-hour Alcohol Addiction Therapy Unit at the Professor Mieczysław Kaczyński Neuropsychiatric Hospital in Lublin.

Considering the conclusions drawn from medical and psychological research on the cognitive functioning of individuals addicted to alcohol, I have adopted the following criteria for selecting my subjects for the study group:

- occurrence of alcohol dependence;
- age from 35 to 65 years;
- primary, secondary or vocational technical education;
- course of alcoholic disease: minimum 10 years;
- abstinence maintained for at least 2 and maximum 8 weeks;
- no addiction to narcotics, prescription medicines or other chemical substances (addiction to nicotine permissible)⁶; and
- the possibility of other alcoholism-induced diseases (be they mental or somatic).

The study of linguistic behaviour in alcoholism included attempts to understand and structure narrative categories: in 4 types of storytelling (autobiography, relating based on: a picture story, a film, a written text) and in 5 types of descrip-

---

⁵ In other publications of mine, I have also presented the methodology of research conducted for the purposes of my doctoral dissertation (cf. Ciszewska-Psujek, 2017a, pp. 186–189, 2017b, pp. 165–166, 2018a, pp. 66–68, 2018b, pp. 36–37, 2019a, pp. 42–43, 2020, pp. 16–19, and the article soon to be published).

⁶ The study group included male subjects only due to the more frequent occurrence of alcohol problems in this group than in women, without the accompanying addiction to medicines or other psychoactive substances. The surveyed men were 35 years of age and older, because of the higher probability of suffering from alcoholism for at least 10 years in individuals over 35 years of age. The upper age limit (65) was identified as the borderline between middle-age adulthood and the onset of old age, in which changes start to appear in both physical and mental health, as well as in the cognitive and social functioning. People with higher education were not qualified for the research due to its protective influence. The variable concerning the duration of alcoholism was introduced in view of the studies on the incurrence of neuropsychological consequences of alcohol's impact on the human body following a period of at least 10 years of ongoing alcoholic disease (Eckardt et al., 1998, as cited in: Kopera et al., 2011, p. 43).

tion (situation, landscape, object, still life type image, abstract image), as well as in the cognitive description of different characters.⁷

Furthermore, I examined the coherence of the collected statements and I indicated the language exponents of the specific attitude towards reality featured in the narratives of the studied alcohol-dependent men.

Exponents of the language concretisation – exemplification

Taking into account the reference literature on the subject of the harmful effects of alcohol on the central nervous system, together with the theoretical assumptions regarding the concretisation of one's attitude towards reality as a consequence of cerebral conditions and brain damage (Goldstein, 1948; Obuchowski, 1970), as well as the results of research on the narrative efficiency of individuals addicted to alcohol, it can be concluded that alcohol consumption yields a destructive effect on cognitive functioning and, consequently, also on one's linguistic capacity. The impairment in cognitive functions observed in the examined alcohol-dependent men caused a decrease in their narrative efficiency and the concretisation of language. Among the exponents of the specific attitude, the following could be distinguished: difficulties in decoding meanings; reduced capacity for planning and structuring utterances; difficulties in solving new problems (trouble with providing an alternative solution); generalisation disorders (trouble with assigning a title); referencing own experiences (autobiographisms, self-referencing digressions); stereotypical and schematic actions; tendency to describe items, objects or places in view of their usefulness; and automatisms arising under the influence of the currently active stimuli (cf. Ciszewska-Psujek,

---

⁷ The experimental and clinical trials implemented in the study of narrative efficiency were arranged in accordance with the concept formulated by Ivan Petrovich Pavlov (1952) and Kazimierz Obuchowski (1970) on the hierarchical order of the orientation processes. In reference to the anti-localisation concept of the brain's functioning (as cited in: Maruszewski, 1970; cf. Panasiuk, 2012, pp. 600–601), it can be assumed that in the case of neurological diseases, those levels of language use that are associated with non-stereotypical, non-standard and non-schematic speech are most susceptible to disintegration. Hence, the experimental and clinical trials were selected in such a way, so as to be able to assess the narrative skills of the studied men at various levels of complexity – from specific and strongly related to individual experience, to the most abstract and symbolic ones, the interpretation of which requires a separation from specificity. I conducted a qualitative analysis of the collected narrative statements using the procedures proposed by: Barbara Bokus (1991, 2000), Stanisław Grabias (2012, pp. 62–64), as well as by the authors of the *Speech Therapy Screening Test for School-Age Children* (*Logopedyczny test przesiewowy dla dzieci w wieku szkolnym*, Grabias, Kurkowski & Woźniak, 2002, p. 28; cf. Grabias, 2012, p. 63). Cf. Ciszewska-Psujek, 2020, p. 18.

2017b, pp. 185–186, 2018a, pp. 67, 75, 2018b, p. 43, 2019a, pp. 45–46, 2020, p. 18, and the article soon to be published).

In this article, I have presented the exponents of language concretisation featured in stories based on a read text (a fragment of a short story by Jacek Dukaj titled *Wroniec [The Crowman]*⁸) and in the descriptions of a still life painting⁹ given by three men addicted to alcohol, who had been assigned the following code names: M1, M2, M3.

Table 1 contains a brief socio-clinical profile¹⁰ of the studied men, while Table 2 contains transcriptions of their narrative statements.¹¹

TABLE 1. Socio-clinical characteristics of the studied alcohol-dependent men

No.	Code name	Age	Place of residence	Level of education	Medical diagnosis	Course of disease [years]	Course of abstinence [weeks]	Course of therapy [weeks]
1	M1	55	a village	vocational	F10.2, F60.8, I10, F17.2*	30	2	2
2	M2	59	a town / city	vocational	F10.2, F17.2, F33.4**, I10	10	4	2
3	M3	63	a village	vocational	F10.2, F06.8***, I10	30	2	2

* The table lists the disease codes according to the *International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems. The 10th revision. ICD-10 (1994)*. The code F10.2 denotes addiction syndrome caused by alcohol dependence, F60.8 – personality disorders, I10 – arterial hypertension, F17.2 – addiction complex caused by nicotine dependence.

** In ICD-10, this code stands for recurrent major depressive disorder, in remission.

*** In ICD-10, this code denotes residual personality and behavioural disorders of mixed aetiology. The man was examined using a battery of neuropsychological tests. The data obtained from the attending physician indicate that the examination employed: the ACE-R Cognitive Functioning Scale, Benton Visual Retention Test, Rey’s Composite Figure Test, the Rey–Osterrieth complex figure test, as well as a set of tests to study cognitive processes in patients suffering from brain damage (Łucki’s volumes). A neuropsychological assessment showed secondary (acquired) cognitive

⁸ The selected two-and-a-half-page-long fragment of the story by Dukaj (2009, pp. 6–8) describes a six-year-old Adam, his family and the backdrop events related to the implementation of martial law in Poland in 1981.

⁹ The photo is available at: <http://www.beautifullife.info/wp-content/uploads/2010/04/18/02.jpg> [access date: 23.12.2020]. The photo shows a pomegranate fruit platter placed on a bicoloured tablecloth, behind which there are some roses and a container filled with a yellow liquid. There are also some hand grenades in front of the platter as well as in it (in Polish, the words “pomegranate” and “hand grenade” are homonymous – “granat”).

¹⁰ The data shown in the table have been obtained by means of an interview procedure conducted with the respondents as well as with their attending physicians and alcohol addiction therapists.

¹¹ The transcribed statements of the respondents contain phonetic, grammatical, stylistic and lexical errors.

decline in the examined man. The results obtained from the Benton Visual Retention Test (correct drawing index – 4, error index + 8 – organicity index) confirmed the presence of organic changes in the brain. The patient scored 18 points in Rey's composite figure test as a raw score. Recall after 3 minutes was very poor (raw score: 8.5 points). The study showed that the patient is correctly oriented auto- and allopsychologically, but has a reduced sensory memory based on auditory modality and short-term memory. A decreased capacity of visual short-term and delayed memory was observed with marked tendencies to rotation, distortions and omissions. The patient's long-term memory (episodic, semantic and procedural), however, is shaped at the appropriate level. The patient experiences fatigue in the case of longer-lasting tasks. The subject's attention fluctuates, and it is characterised by a narrow span and low alertness. Language functions are developed correctly. Verbal fluency is diminished. Calculia is maintained at the correct level. Error-free reading. Reduced graphic level of penmanship and diminished graphomotor skills. The visual-spatial functions and executive functions (those relating to planning, work organisation, performing sequential activities, changing the operating pattern) are properly developed. Disturbed ability to abstract and generalise as regards verbal-conceptual material. Visual gnosis is unimpaired. There are no observable disturbances in terms of praxia. The wealth of the collected data indicates a decrease in cognitive functions, probably in the context of organic changes in the central nervous system.

SOURCE: Own case study.

The studied men share similar socio-clinical characteristics, which differ only in the case of subject M2 in terms of the duration of his alcoholic disease, his place of residence¹² and the period of maintained abstinence. The subjects were diagnosed not only with alcoholism and nicotine addiction (M1, M2), but also with conditions that appeared as a consequence of long-term toxic effects of alcohol on the central nervous system and other organ systems (M1, M2, M3).¹³ Nevertheless, regardless of the duration of the course of alcoholism, or the period of abstinence, the results of the analysis of selected narrative statements presented below in this article constitute the basis for verifying the hypotheses regarding the concretisation of the attitude of the surveyed men towards reality.

---

¹² The research I conducted for the purposes of my doctoral dissertation on the linguistic behaviour of 15 men addicted to alcohol did not indicate any significant correlation between the place of residence and the state of narrative skills.

¹³ When considered in relation to other diseases that lead to speech disorders and which had been the subject of research undertaken in the field of speech therapy, alcoholism is characterised by exceptional complexity. Cognitive and linguistic abilities of alcohol-dependent individuals are conditioned not only by the destructive effect of alcohol on the brain, but also on disruptions in the functioning of other bodily systems which occur under the influence of alcohol. Thus, it can be stated that somatically healthy alcoholics do not exist.

TABLE 2. Transcriptions of the narrative statements given by the surveyed alcohol-dependent men

The surveyed men	Narrative based on a read text	Description of a still nature image
M1	<p>M1: <i>Well, I had that... what it says here, you know... For instance, you have to teach people from a young age. But the way it says here, I didn't have that. No, the phone, no. When they installed the power here, we had the... I mean... we had the TV. I mean, when my sister was getting hitched, then we were using the generators, because my brother-in-law was a driver and he was transporting things here, around Puławy.</i></p> <p><i>So we were using the generator to get the lighting for the house, and so on. Well, I'm not sure if I remember correctly... How old was I back then? Well, my sister is older than me by... sixty-two, fifty-two... she is 10 years older than me. In seventy one? It was 1971 when my sister had her wedding, so how old was I back then? Well, she got married young.</i></p> <p>B*: <i>In which year were you born? Sixty-two?</i></p> <p>M1: <i>Yes, sixty-two. And my sister fifty-two. And my brother-in-law is much older, I don't know, some nine or ten years older than her. Well, I remember everything.</i></p> <p>B: <i>Mhm. So, could you maybe tell me...</i></p> <p>M1: <i>Then, we didn't have the phones, so to begin with, we would go to the school, in case of an emergency, or something, when we needed to call somebody. And then to that same lady. Then they installed our phone line. It was supposed to be cheap, but it ended up being very pricey. And in the end, it was not useful at all... Almost everybody in our village, had those landline phones at home. My brother in Świdnik still has one.</i></p> <p>B: <i>OK, but what is this extract about? Because you keep referring this situation back to your own life, but what is this text about? What does this text read? What does it say? If you could, please, tell me in your own words.</i></p> <p>M1: <i>Well, my childhood.</i></p> <p>B: <i>Aaaah, you mean your childhood? But this is about a fictional character. His name is Adam.</i></p> <p>M1: <i>Mhm. He is a child. So his dad started, because his grandma got mad that he was making noise and wouldn't let her sleep. So he stepped out on the balcony to smoke a cigarette and he went to bed all stressed up. Well, the cigarette relaxed him a bit and so he went to sleep. But then, when dad took this Adam boy on his lap, because before that the parents hadn't had much time for the kids, and it was grandma who was taking care of them, so</i></p>	<p>M1: <i>Well... that is a hand grenade, or something... a bomb, maybe? I don't know. This here is a glass of wine, or champagne, or something. I don't know. Flowers, and over here, a chicken of sorts, or not. Some fruit. I don't knooow.</i></p> <p>B: <i>How would you title this photograph?</i></p> <p>M1: <i>A title? Well, I would start like so...first of all, I would start like so: with the flowers, then with the wine glass, and then this thing... And after that this grenade and then it all just explodes, bit by bit.</i></p>

grandma was right to be a little angry. But maybe this guy wanted to get something. That thing, maybe the... what's his face? Because it says here that they were working at an office. Well, or some such. We all know how much work needs to be done at an office. 'Cause in some offices, there's a lot of mess with all those papers, but that happens everywhere, I guess. So, whenever he didn't have the time to finish it up at work, he'd bring stuff home and would type away making noise. And then, he took this kid, little Adam, on his lap. When he typed it all up, as it says here errm.... [reading out loud] "In the middle of a white rectangle, he typed ADAM," and he showed it to his sister, and she stuck her tongue out at him and turned around...

B: She rolled her eyes at him.

M1: Well, I mean, his baby sister was much younger and she didn't get it... not yet, no.

B: Exactly.

M1: So she turned around and... I mean... and she just walked away... Little Adam was very happy when he got that printed... just like I was happy when once with Przemek we went away with my wife and our daughter said "Look who's come!"... And little Przemek laughed and said "Hi!" and he gave her a kiss, and our daughter Asia said "Say <<Grand-pa>>!" "Grandpa." God be my witness! How I laughed and my wife Teresa, too. It was nice, right? [...] Well, I mean, this text is like errrm... like a biography of this boy's, Adam's, childhood. It's about how he grew up. So, to begin with, he was interested in computers, like when his dad took him on his lap. He was very pleased when he had printed out his name – Adam. And then, for instance, then he was interested in them cranes. And so he stared at them. 'Cause he lived in a city. His parents were... well... overworked. So Grandma took care of him. Maybe Grandma was an old lady. She was raised differently, differently to his father, or him, or her. 'Cause it's like if he was here. It was the Grandma who raised this Adam boy. Grandma was... well...

B: Like a mum to him...?

M1: No, I meant to say something else.

B: She was substituting the mum?

M1: She took the place of Mum, well, for this Adam. The Grandma. Only Grandma wanted to raise him differently. And, yet, his dad led this whole thing differently. His interests include cranes, for example. Like oh, the cranes interested him. He wanted to go to the slide or something. I mean... When it was snowing. Well, it seemed to him, because here it already... I mean... Well, it's obvious... in the city... well... all you can do is play somewhere bet

ween the houses and stuff. Like, for example, they are talking now about this smog thing. So how can there be snow like this? Well, it can't be as white and clean as this one. So, when his mum refused to let him go out, because he would catch a cold. Or maybe his uncle was homeless, this Kazek guy, or Kazik. And he would go there to their place and over there under the radiator on this mattress he would then... Well, maybe his father was there... you know? When this bad guy, you know... then this father used to go to this neighbour, who had that thing, I don't know... or some stuff. Or maybe he even had the time to down one over there, and his wife would interrupt him there, or they wanted to call someone, or something. Or the calls would drop. And maybe his wife was eavesdropping somewhere, maybe behind the wall at a friend's place, or something. It makes me think of... I quite associate it with...

B: With that boy's everyday life?

M1: Yes, yes! That's it.

B: Did you want to add anything else?

M1: *Now also to end with.* [looks at the text and reads out loud] *Well, what about him, for example – Little Adam sat in his spot on the windowsill. He began reading the book again. As they say, well you know... And Grandma wrapped him up. A chill blew from the window, and Grandma wrapped the boy in a blanket. She had looked very scared all morning. What can Grandma be afraid of? Of what? That he would catch a cold, or something. He was reading a book, right? I still remember well that bit here. He was reading a book, or looking out the window, wasn't he?*

B: He looking out the window and reading a book while sitting on the windowsill.

M1: *One book, but then more and more books, because of them... I mean... when he went to bed, then those... the things connected with construction, them cranes – no, not the cranes.*

B: So he dreamt of them?

M1: *I mean no, he was thinking about them, he was reading something, or whatever... I don't know.* [reads out loud] *"It seemed to Adam that the housing estate had been abandoned by its inhabitants." and that thing... well. "Nobody was walking between the buildings. The sky on the Eastern side darkened. Maybe it's a cloud? Maybe it's smoke?" And he dreamt of the countryside, where he could see something. As I said before. When my grandson saw those things in that agritourism place, they couldn't drag him away from there. And when they bring him here to our place in Wola and that one from Baranów as well, so when they come and*

	<p><i>things... then once he sees the little piglets, he will never want to leave. Really!</i></p> <p>B: Ok, then, and how did this text end, Mr Grzegorz?</p> <p>M1: <i>Well, when his grandmother laid him down to sleep, it says here clearly [reads out loud] "It seemed to Adam that the housing estate had been abandoned by its inhabitants. Nobody was walking between the buildings. The sky on the Eastern side darkened. Maybe it's a cloud? Maybe it's smoke?" Decline. He missed the sky. Just an open life. Well, he already understood what a computer was, what a book was. Well, such a little boy, but he is growing up. Just like us. When we still were off the main grid in the old village, and here to us, such dudes... I remember "Black Clouds"* were on and the Krysiaks had a TV set and also those who are no longer alive. No! Mrs Krysiak is still alive. Mr Krysiak is still alive for quite a few years, but Mrs Krysiak is on her last legs. I'm sorry to say so, but she wants to live with her daughter... aye... the woman is ninety years old. So we would all go to their place to watch TV. It was always a full house of people. Such, aye, young dudes, because this Teresa Krysiak was a year older than me. So we used to go to her place to watch TV. I come from Działy, from the so-called Wola Tulowska, from the Old Village... in the fields we would go to watch TV at their place. "Black Clouds" or "Four Tank-Men and a Dog,"** when they were on, there was a black and white TV set, not a colour one.</i></p> <p>* In Polish: "Czarne chmury"</p> <p>** In Polish "Czterej pancerni i pies"</p>	
<p>M2</p>	<p>M2: <i>Well, this is undoubtedly about the martial law. This... this is it. Well, in general, it's a story about a young man called Adam, and there was his baby sister as well, right? His... his experience before this martial law, right? When his parents were working errrr... at the factory. His dad was there, he worked in the city, right? Well... errrr... what's more? I know it was about this job. About how his mum worked, and about when dad came there, or at home, he was making a rocket on the typewriter and so on, no? That this mother told him off for that, so that he did not disturb the peace at home, and not there, because the kids wanted to sleep, and so on. Well, later on it turned out that there were no TV sets, so it was a tough life, right? That, at some point, the light started to go out aaaaand TV programs stopped, well, I mean, they stopped airing stuff.</i></p> <p><i>And, at some point, the uncle came to visit Dad, some uncle, I think, right? And he took Dad out for a chat... they</i></p>	<p>M2: <i>Well, this here is something wonderful. A glass of wine. The bouquet is in that thing there. Well, it can be something like this... that I come home and... I enter this damn nice room and... I pour myself a glass of wine, I sit down and I drink it calmly.</i></p> <p>B: And how would you title this painting?</p> <p>M2: [after a while] <i>Drinking in solitude.</i></p>

	<p><i>left the house. Well, most probably, they were mixed up in something, well, in those... you know? them strikes, right? They were in it... you know? Well, then at the end Jaruzelski appeared on TV errrrm... and so briefly, because... oh, well... yes. Everything, I understood everything, I practically remembered everything... only... I may not have the best head for stuff like that... for the story, I mean... no, but... well, martial law. Pre-war law. Pre-war status, actually, because it had only just begun, right? 'Cause that's it, that's it. I mean the beginnings, shoot... the beginnings, errrrm the collapse of communism, maybe this way? I... something like that.</i></p>	
<p>M3</p>	<p>M3: <i>Well... I don't know... This is the introduction of the martial law.</i> B: <i>Could you tell about the events, about which you read in the text? This text has a plot, doesn't it? Something was going on here, right?</i> M3: <i>Well... we were simply cut off from the world. No phone lines, no trips abroad. Although some were forced to leave. A sad life. No prospects. Empty shelves in the shops, because there was no cooperation between countries. US embargo. Rationing slips introduced later on. Whatever we produced, we had to share. Simply... life with no prospects.</i> B: <i>And what happened in the text specifically? Because you are now telling me the interpretation of this text. This text indeed is about the martial law, and about the communist times. But what is the plot of the text? What was going on in this text? What were the events? What were the characters like?</i> M3: <i>Well, a lot of these gentlemen were always appearing on television. And later on, they were already wearing uniforms. And this copper's nark who slept at this family's place. As if he was forced to sleep under this window, which was supposedly drafty [laughs]. Why was he even there? Some undercover agent? [after a while] Well, I don't know about that grandma who wouldn't let little Adam look at all them blue or yellow sparks... I don't know... so that he would spoil his eyes? What was that? These helmets? On the construction site?</i> B: <i>I think he was looking at the welding machines at work. I think so. There was a flame coming out of them and he was looking at it. It was flickering like so. And his Grandma wouldn't let him do that.</i> M3: <i>Welding flames are bad for the eyes.</i> B: <i>What else do you remember from the text, from the plot of the text?</i></p>	<p>M3: <i>Uuuu, in this picture I see some stuff on the platters, I don't know, grapes or what's that? A pomegranate or something, split in half. A lemon. Flowers on the bigger platter. Yellow roses, which in turn are difficult to grow. One pink one. Onions, or something. And what is also interesting is what a Mills bomb or a shrapnel grenade shell is doing here. After all, I was in the army and I know this is a grenade with a fuse. What's it doing here with that stuff? And there, above, there is some pot with compote, or something? It is almost half-full. And there are two of those grenades. One is above the bowl and the other one is on this green... what do you call it? Cloth? [after a while] What to call it? Military among flowers and fruits?</i> B: <i>And this is the title you would give it?</i> M3: <i>I mean... Militaria among flowers and fruits. Yes. Two hand grenades.</i></p>

<p>M3: <i>Well, little Adam was talented, so he learned how to type on the machine. Though his sister was younger, she didn't know how to type. He was making fun of her a bit, wasn't he? She doesn't understand as much as he does. He was afraid to go outside; he had no one to play with. And here everybody protected their children somehow, so that...</i></p> <p>B: Do you remember anything else?</p> <p>M3: <i>I guess that's it.</i></p>	<p>B: Two hand grenades. Armoured ones?</p> <p>M3: <i>Yes. They are defensive weapons after all. They taught me how to throw those hand grenades.</i></p>
--	---

* The responses of the surveyed men also take the form of a dialogue. The researcher's utterances were marked with the letter B.

SOURCE: Own case study.

The data collected in Table 3 refer to the presence of indicators of a specific attitude towards reality, as displayed in the narratives of alcohol-addicted men based on a read text. The presence of a given exponent has been marked with a plus sign, while its absence has been marked with a minus.

TABLE 3. Exponents of a specific attitude in narratives based on a read text, as displayed by the surveyed men addicted to alcohol

Exponents of the specific attitude	Narrative based on a read text		
	M1	M2	M3
Problems decoding the meaning	+	+	+
Disturbed capacity for planning and structuring utterances	+	+	+
Relationship with the currently active stimulus and the situational context	+	+	+
A tendency to describe things in terms of their usefulness	+	-	-
Problems with generalisation (difficulty with coming up with a title)	+	+	+
A schematical character of the utterance	+	+	-
A stereotypical character of the utterance	+	+	+
Relationship with own individual experience (autobiographism, self-referencing digressions)	+	+	+
Automatisms	+	-	+
Detailing	+	-	-
Paucity of content	+	+	+

SOURCE: Own case study.

All utterances based on the read excerpt were related to the currently active verbal stimulus. The narrative of the man M1 featured 11 markers of the specific attitude, while the statements of M2 and M3 contained 8 markers of language concretisation. The analysed texts are also quite laconic in terms of content and

they are characterised by an excess of form over content (due to the presence of an authorial commentary, self-referencing digressions or autobiographisms). The narratives studied indicate **problems with decoding the meaning of the text**, as well as **disturbances in planning and structuring utterances**, which are manifested by changing the form of the statement from that of a monologue to that of a dialogue (M1, M3), followed by the need to obtain information from the respondents through the use of auxiliary questions, as well as numerous repetitions of the content and structures, and disturbances in the formal and content consistency (disintegrating questions, unfinished phrases, digressiveness). The **difficulties with coming up with a title** for a story relate to the inability to give it a title (M1, M3) or to its overly complex form:

I mean... no, but... well, martial law. Pre-war law. Pre-war status, actually, because it had only just begun, right? 'Cause that's it, that's it. I mean the beginnings, shoot... the beginnings, errrrm the collapse of communism, maybe this way? I... something like that. (M2)

In the analysed texts, one can indicate a tendency to **stereotypical presentation of reality**, which manifests itself in biased references to life in Poland under martial law:

Well, I had that... what it says here, you know... For instance, you have to teach people from a young age. But the way it says here, I didn't have that. No, the phone, no. When they installed the power here, only then we had the... I mean... we had the TV. [...] Then, we didn't have the phones, so to begin with, we would go to the school, in case of an emergency, or something, when we needed to call somebody. And then to that same lady. Then they installed our phone line. It was supposed to be cheap, but it ended up being very pricey. (M1)

Well, later on it turned out that there were no TV sets, so it was a tough life, right? That, at some point, the light started to go out aaaaand TV programs stopped, well, I mean, they stopped airing stuff. (M2)

Well... we were simply cut off from the world. No phone lines, no trips abroad. Although some were forced to leave. A sad life. No prospects. Empty shelves in the shops, because there was no cooperation between countries. US embargo. Rationing slips introduced later on. Whatever we produced, we had to share. Simply... life with no prospects. (M3)

In addition, the text of the M1 man is characterised by a very **schematic structure**, which is influenced by the repetitions of content concerning the following details: Adam sitting on his father's lap, his parents being overworked, his grandmother taking care of Adam, and the description of the housing estate at sunset.

Moreover, the presence of parallel structures and repetitions of structures influences the schematisation of the statements uttered by the surveyed men: M1 (*and then, I mean*), M2 (*you know? [...] Yes?*). Furthermore, the analysed statements contain **automatisms** engendered on the basis of a verbal association, concerning the following aspects:

- the main character's satisfaction with having typed his own name on the typewriter, which M1 associated with his own satisfaction caused by his grandson's reaction: *Little Adam was very happy when he got that printed... just like I was happy when once with Przemek we went away with my wife and our daughter said "Look who's come!" And little Przemek laughed and said "Hi!" and he gave her a kiss, and our daughter Asia said "Say <<Grandpa>>!" "Grand-pa." God be my witness! How I laughed and my wife Teresa, too. It was nice, right?*;
- the behaviour of the father – the protagonist of the story, evoking M1's associations with his own alcohol problems: *Well, maybe his father was there... you know? When this bad guy, you know... then this father used to go to this neighbour, who had that thing, I don't know... or some stuff. Or maybe he even had the time to down one over there, and his wife would interrupt him there, or they wanted to call someone, or something. Or the calls would drop. And maybe his wife was eavesdropping somewhere, maybe behind the wall at a friend's place, or something. [...] One book, but then more and more books, because of them... I mean... when he went to bed, then those... the things connected with construction, them cranes – no, not the cranes;*
- the end of the text in which little Adam sees people watching TV, which reminded M1 of how he once watched a TV series: *When we still were off the main grid in the old village, and here to us, such dudes... I remember "Black Clouds" were on and the Krysiaks had a TV set and also those who are no longer alive;*
- sleeping by the window, which, according to M3, was not airtight: *As if he was forced to sleep under this window, which was supposedly drafty.*

The text of M1 is also characterised by a tendency to describe in detail the reality available to the narrator's own experiences:

No! Mrs Krysiak is still alive. Mr Krysiak is still alive for quite a few years, but Mrs Krysiak is on her last legs. I'm sorry to say so, but she wants to live with her daughter... aye... the woman is ninety years old. So we would all go to their place to watch TV. It was always a full house of people. Such, aye, young dudes, because this Teresa Krysiak was a year older than me. So we would all go to her place to watch TV. It was always a full house of people. Such, aye, young dudes, because this Teresa Krysiak was a year older than me. So we used to go to her place to watch TV. I come from Działy, from the so-called Wola Tulowska, from the Old Village... in the fields we would go to watch TV at their place. "Black Clouds" or "Four Tank-Men and a Dog" when they were on, there was a black and white TV set, not a colour one.

Moreover, the statement of M1 contains a **digressive and stereotypical description of an object and its usefulness**: *Because it says here that they were working at an office. Well, or some such. We all know how much work needs to be done at an office. 'Cause in some offices, there's a lot of mess with all those papers, but that happens everywhere, I guess.*

Self-referencing digressions and autobiographisms characterise, above all, M1's multi-layered statement:

Well, I had that... what it says here, you know... For instance, you have to teach people from a young age. But the way it says here, I didn't have that. No, the phone, no. When they installed the power here, we had the... I mean... we had the TV. I mean, when my sister was getting hitched, then we were using the generators, because my brother-in-law was a driver and he was transporting things here, around Puławy. So we were using the generator to get the lighting for the house, and so on. Well, I'm not sure if I remember correctly... How old was I back then? Well, my sister is older than me by... sixty-two, fifty-two... she is 10 years older than me. [...] Then, we didn't have the phones, so to begin with, we would go to the school, in case of an emergency, or something, when we needed to call somebody. And then to that same lady. Then they installed our phone line. It was supposed to be cheap, but it ended up being very pricey. And in the end, it was not useful at all... Almost everybody in our village, had those landline phones at home. My brother in Świdnik still has one. [...] As I said before. When my grandson saw those things in that agritourism place, they couldn't drag him away from there. And when they bring him here to our place in Wola and that one from Baranów as well, so when they come and things... then once he sees the little piglets, he will never want to leave.

The fragments of statements of the surveyed men aged around 60 years – M2 and M3 – which referred to martial law in Poland, also featured some autobiographical threads:

Well, later on it turned out that there were no TV sets, so it was a tough life, right? That, at some point, the light started to go out aaaaand TV programs stopped, well, I mean, they stopped airing stuff. (M2)

Well... we were simply cut off from the world. No phone lines, no trips abroad. Although some were forced to leave. A sad life. No prospects. Empty shelves in the shops, because there was no cooperation between countries. US embargo. Rationing slips introduced later on. Whatever we produced, we had to share. Simply... life with no prospects. Empty shelves in the shops, because there was no cooperation between countries. US embargo. Rationing slips introduced later on. Whatever we produced, we had to share. Simply... life with no prospects. (M3)

The data collected in Table 4 refer to the presence of exponents of a specific attitude towards reality in the descriptions of a still life painting as uttered by the surveyed men addicted to alcohol. The previously adopted markings of the presence (+) or absence (–) of language concretisation exponents were implemented.

TABLE 4. Exponents of the specific attitude in the description of a still life image, as provided by the examined men addicted to alcohol

Exponents of the specific attitude	Description of a still nature painting		
	M1	M2	M3
Problems decoding the meaning	+	+	+
Disturbed capacity for planning and structuring utterances	+	–	+
Relationship with the currently active stimulus and the situational context	+	+	+
A tendency to describe things in terms of their usefulness	+	+	–
Problems with generalisation (difficulty with coming up with a title)	+	+	+
A schematical character of the utterance	+	+	+
A stereotypical character of the utterance	–	+	–
Relationship with own individual experience (autobiographism, self-referencing digressions)	–	+	+
Automatisms	+	+	+
Detailing	–	–	–
Paucity of content	+	+	–

SOURCE: Own case study.

Among the analysed descriptions of the still life image, which were related to the currently operating visual stimulus and the situational context, the text of the subject M2 (9/11) has the highest number of exponents of language concretisation, followed by that of M1 (8/11) and M3 (7/11). The analysed statements further exemplify problems with the **correct decoding of the meaning** hidden in the described image. The decoding errors included the following aspects: no reference to all space elements, failure to see the relationship between pomegranates and hand grenades (in Polish, both terms are homonymous: “granat”), failure to show the relationship between space elements, incorrect decoding of some space elements (*onions* – M3). The **disturbed capacity for planning and structuring utterances** revealed itself in disintegrating structures denoting a lack of knowledge, difficulties in nomination, and question forms: [...] *or something. I don't know* [...] *Well, I don't know* [...] *I don't knooow* (M1); [...] *I don't know,*

grapes or what's that? [...] What's it doing here with that stuff? And there, above, there is some pot with compote, or something? [...] what do you call it? Cloth? [after a while] How to call it? (M3).

In turn, two of the examined narratives contained phrases indicative of a tendency to **describe things in terms of their utility**: [...] *And after that this grenade and then it all just explodes, bit by bit (M1); [...] I pour myself a glass of wine, I sit down and I drink it calmly (M2).* **Difficulties in generalisation** concerned the statements of M2 and M3, and the assigned titles took the form of **automatisms**: *Drinking in solitude (M2); How to call it? Military among flowers and fruits? (M3).* In turn, M1 failed to give the painting any title: *A title? Well, I would start like so... first of all, I would start like so: with the flowers, then with the wine glass, and then this thing... And after that this grenade and then it all just explodes, bit by bit.*

All analysed texts are dominated by paratactic and equational sentences, repetitions and parallel structures (**schematic utterance**). On the other hand, the description authored by M2 featured a **stereotypical phrasing** on the aesthetics of the image and the objects it depicted: *Well, this here is something wonderful (M2).* A connection with the **individual experience**, which took on the form of **autobiographisms**, can be seen in two of the analysed statements: *Well, it can be something like this... that I come home and... I enter this damn nice room and... I pour myself a glass of wine, I sit down and I drink it calmly (M2); And what is also interesting is what a Mills bomb or a shrapnel grenade shell is doing here. After all, I was in the army and I know this is a grenade with a fuse (M3).*

Among the **automatisms** that arose under the influence of an active visual stimulus, there were the following:

- associating a container with a liquid with a drinking glass with wine or some other alcoholic beverage: *Well, it can be something like this... that I come home and... I enter this damn nice room and... I pour myself a glass of wine, I sit down and I drink it calmly. [...] Drinking in solitude (M2);*
- associations of a hand grenade with a bomb and an explosion: *Well... that is a hand grenade, or something... a bomb, maybe? [...] A title? Well, I would start like so... first of all, I would start like so: with the flowers, then with the wine glass, and then this thing... And after that this grenade and then it all just explodes, bit by bit (M1);*
- associating roses with the process of growing them: *Yellow roses, which in turn are difficult to grow (M3);*
- title (given spontaneously by the surveyed man, without any request on the part of the researcher): *What to call it? Military among flowers and fruits? (M3).*

The analysed descriptions of the still life image did not reveal any **detailing**. The category of **paucity of content** could be applied to the descriptions provided by M1 and M2, in view of the insufficient number of references to the content of the photo.

Conclusion

The characteristics of the exponents of language concretisation, as featured in the presented narrative texts, created on the basis of the read text fragment and the still life image, have allowed us to conclude that the greatest number of phenomena of specification of thinking and speaking occurs in the narratives of subjects M1, M2, while the statements of M3 contain them to a slightly lesser extent. The predominant indicators of concretisation in the analysed texts include the following: a tendency to relate or describe according to a previously adopted pattern (presence of repetitions, statement-disintegrating questions, parallel structures), problems decoding meaning, automatisms or content paucity caused by the dominance of the authorial commentary,¹⁴ digressions and automatic reactions.¹⁵

The altered linguistic behaviour and the concretisation of the linguistic perception of reality, as observed in the alcohol-addicted respondents, can be interpreted in relation to the concept of developed and limited codes coined by Basil Bernstein (1980; cf. Grabias 2003, pp. 48–55).¹⁶ The strong relationship between

---

¹⁴ Qualitative and quantitative analysis of the narrative statements of the surveyed men addicted to alcohol allowed for an identification of the presence of the category of authorial commentary, together with the description of its structure and a delineation of its subject matter. The predominant authorial phrases are those which express the narrator's difficulties in planning and structuring utterances, as well as nomination problems and a lack of knowledge in certain respects.

¹⁵ Similarly, individuals with the psycho-organic frontal lobe disorder are characterised by a concretised organisation of perception of external reality. Psychological and logopaedic studies (Jodzio, 2008, as cited in: Panasiuk, 2015, pp. 1033–1034) provide information on cognitive deficits in patients with frontal lobe disorder, which manifest themselves by means of difficulties in planning and directing behaviour in various language situations and in understanding messages in a literal way. Moreover, as a result of attention shifting deficits, these individuals resort to stereotypical behaviour and persevered actions, as they are not able to inhibit the activity triggered by the previous stimulus.

¹⁶ In his concept of linguistic behaviour, as determined by specific social groups, Basil Bernstein (1980; cf. Grabias, 2003, pp. 52–53) distinguished two types of language codes: the limited code and the developed code, which are related to various forms of verbal planning and models of communication behaviour. Employing the limited code entails using primarily non-verbal means (prosodic linguistic elements such as: rhythm, intonation, accent and pantomimic signals: gestures and facial expressions). This code is characterised by a high predictability of the selection of vocabulary and syntactic structures in the formation of utterances and it appears in texts created in protocol contacts, religious services or casual conversations with one's friends and family members. Protocol statements, primarily performing a social function, consist mainly of rigid, fixed formulas, and the intentions of the interlocutors who create them are implemented mainly by means of non-verbal signals. Familiar texts, created in the company of loved ones, are characterised by the following aspects: a narrow range of reality, the selection of simple, elliptical sentences, condensed in terms of content, while the comprehension of the speaker's intention, conveyed primarily by

the narrative statements and the currently active stimulus means that the understanding of the presented utterances may not be facilitated for the recipient without the situational context defined by verbal instructions or visual (the still life painting) and verbal stimuli (excerpt from Dukaj's short story). The majority of the surveyed men use the limited code of high syntactic predictability, which is further affirmed by their tendency to use repetitive structures of poor syntactic quality (dominance of complex sentences, sentence equivalents, elliptical utterances, unfinished phrases) and to relate to the narrator's past experiences (autobiographisms) or to the present time (a connection with the currently active stimuli and the situational context).

The indicated phenomena of fragmentary, concretised and simplified perception of external reality, as well as the presence of an extensive authorial commentary, which is often enriched with non-verbal signals, such as a change in intonation, accent, pace and rhythm of speech, as well as gestures or facial expressions, prove that the surveyed men use a limited linguistic code.

References

- BEATTY, W.W., TIVIS, R., STOTT, H.D., NIXON, S.J., & PARSONS, O.A. (2000). Neuropsychological deficits in sober alcoholics: influences of chronicity and recent alcohol consumption. *Alcoholism, Clinical and Experimental Research*, 24, 149–154.
- BECHARA, A., DOLAN, S., DENBURG, N., HINDES, A., & ANDERSON, S.W. (2001). Decision-making deficits, linked to a dysfunctional ventromedial prefrontal cortex, revealed in alcohol and stimulant abusers. *Neuropsychology*, 39, 376–389.
- BERNSTEIN, B. (1980). *Odtwarzanie kultury*. Translated by Z. BOKSZAŃSKI and A. PIOTROWSKI, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- BLUME, A.W., SCHMALING, K.B., & MARLATT, G.A. (2005). Memory, executive cognitive function, and readiness to change drinking behavior. *Addictive Behaviors*, 30, 301–314.
- BOKUS, B. (1991). *Tworzenie opowiadań przez dzieci. O linii i polu narracji*. Kielce: Energeia.
- BOKUS, B. (2000). *Świat fabuły w narracji dziecięcej*. Warszawa (Warsaw): Energeia.
- CISZEWSKA-PSUJEK, U. (2017a). Zaburzenia językowe w uzależnieniu od alkoholu – w poszukiwaniu metodologii badawczej. *Logopedia*, 46, 175–192.
- CISZEWSKA-PSUJEK, U. (2017b). Sprawność narracyjna w chorobie alkoholowej. *Logopedia Silesiana*, 6, 159–188. *Logopedia Silesiana*.

---

non-verbal means, is conditioned by the knowledge of the situational context. The employment of the **developed code** consists in verbalising references to reality and the unique experiences of an individual (e.g. in poetic texts) primarily by means of complex and non-stereotypical syntactic structures (including complex sentences about a cause-and-effect relationship), as well as appropriately selected unpredictable lexis.

- CISZEWSKA-PSUJEK, U. (2018a). Zaburzenia językowe w przebiegu choroby alkoholowej – obraz i dynamika. *Logopedia Silesiana*, 7, 56–80.
- CISZEWSKA-PSUJEK, U. (2018b). Językowe wykładniki poznawczej deterioracji w chorobie alkoholowej. In: M. MARCZEWSKA, & A. KASPRZYK (eds.), *Język – umysł – poznanie. W poszukiwaniu uniwersaliów* (pp. 33–46). Kielce: Kieleckie Towarzystwo Naukowe.
- CISZEWSKA-PSUJEK, U. (soon to be published). Narracja w chorobie alkoholowej [post-conference article, Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Narracja w teorii i praktyce logopedycznej” (Polish National Scientific Conference „Narration in Logopaedic Theory and Practice”), Ośrodek Logopedyczny Instytutu Polonistyki i Neofilologii Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlecki Oddział Terenowy Polskiego Towarzystwa Logopedycznego, 2018].
- CISZEWSKA-PSUJEK, U. (2019a). Zaburzenia językowe w chorobie alkoholowej – egzemplifikacja. In: J. NYĆKOWIAK, & J. LEŚNY (eds.), *Badania i rozwój młodych naukowców w Polsce. Cz. 2: Nauki medyczne i nauki o zdrowiu* (pp. 41–48). Poznań: Wydawnictwo Młodzi Naukowcy.
- CISZEWSKA-PSUJEK, U. (2019b). Uzależnienie od alkoholu – diagnoza, klasyfikacje, terminologia. Przegląd literatury. In: J. NYĆKOWIAK, & J. LEŚNY (eds.), *Badania i rozwój młodych naukowców w Polsce. Cz. 2: Nauki medyczne i nauki o zdrowiu* (pp. 49–55). Poznań: Wydawnictwo Młodzi Naukowcy.
- CISZEWSKA-PSUJEK, U. (2020). Strategie kompensacyjne w zachowaniach językowych mężczyzn uzależnionych od alkoholu. *Logopedia Silesiana*, 9, 15–28. <https://doi.org/10.31261/LOGOPEDIASILESIANA.2020.09.17>.
- CREWS, F.T., et al. (2005). Alcoholic neurobiology: changes in dependence and recovery. *Alcoholism. Clinical and Experimental Research*, 29, 1504–1513.
- CUNHA, P.J., & NOVAES, M.A. (2004). Neurocognitive assessment in alcohol abuse and dependence: implications for treatment. *Revista Brasileira de Psiquiatria*, 26, 23–27.
- DAO-CASTELLANA, M.H., et al. (1998). Frontal dysfunction in neurologically normal chronic alcoholic subjects: metabolic and neuropsychological findings. *Psychological Medicine*, 28, 1039–1048.
- DUKAJ, J. (2009). *Wroniec*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- ECKARDT, M.E., et al. (1998). Effects of moderate alcohol consumption on the central nervous system. *Alcoholism. Clinical and Experimental Research*, 22, 998–1040.
- GRABIAS, S. (2003). *Język w zachowaniach społecznych*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- GRABIAS, S. (2012). Teoria zaburzeń mowy. Perspektywy badań, typologie zaburzeń, procedury postępowania logopedycznego. W: S. GRABIAS, & Z.M. KURKOWSKI (red.), *Logopedia. Teoria zaburzeń mowy* (s. 15–72). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- GRABIAS, S., KURKOWSKI, Z.M., & WOŹNIAK, T. (2002). *Logopedyczny test przesiewowy dla dzieci w wieku szkolnym*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- JODZIO, K. (2008). *Neuropsychologia intencjonalnego działania. Koncepcje funkcji wykonawczych*. Warszawa: Scholar.
- KOPERA, M., WOJNAR, M., & SZELENBERGER, W. (2011). Czynniki wpływające na funkcjonowanie poznawcze u osób uzależnionych od alkoholu. *Alkoholizm i Narkomania*, 24(1), 39–52.
- LEZAK, M. (1995). *Neuropsychological assessment*. New York: Oxford University Press.
- MARUSZEWSKI, M. (1970). *Mowa a mózg. Zagadnienia neuropsychologiczne*. Warszawa: PWN.
- NOËL, X., et al. (2002). Contribution of frontal cerebral blood flow measured by 99mTc bicisate SPECT and executive function deficits to predicting treatment outcome in alcohol-dependent patients. *Alcohol and Alcoholism*, 37, 347–354.
- NOWAKOWSKA, K., JABŁKOWSKA, K., & BORKOWSKA, A. (2007). Zaburzenia funkcji poznawczych pacjentów uzależnionych od alkoholu. *Psychiatria Polska*, 5(41), 693–703.
- OBUCHOWSKI, K. (1970). *Kody orientacji i struktura procesów emocjonalnych*. Warszawa: PWN.

- PANASIUK, J. (2012). *Afazja a interakcja. Tekst – metatekst – kontekst* Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- PANASIUK J. (2015). Postępowanie logopedyczne w przypadku zespołu psychoorganicznego czółowego. In: S. GRABIAS, J. PANASIUK, & T. WOŹNIAK (eds.), *Logopedia. Standardy postępowania logopedycznego* (pp. 1025–1058). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- PAWŁOW, I.P. (1952). *Wykłady o czynności mózgu*. Transl. S. MILLER. edited by J. KONORSKI. Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich.
- PIERUCCI-LAGHA, A., & DEROUESNE, C. (2003). Alcoholism and aging. 2: Alcoholic dementia or alcoholic cognitive impairment? *Psychology Neuropsychiatry*, 1, 237–249.
- ROSENBLOOM, M.J., O'REILLY, A., SASSOON, S.A., SULLIVAN, E.V., & PFEFFERBAUM, A. (2005). Persistent cognitive deficits in community-treated alcoholic men and women volunteering for research: limited contribution from psychiatric comorbidity. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 66, 254–265.
- RYSZKOWSKI, A., et al. (2015). *Objawy i skutki nadużywania alkoholu* *Journal of Clinical Healthcare*, 1, 2–6.
- TRZEBIŃSKI, J. (2002). Narracyjne konstruowanie rzeczywistości. In: J. TRZEBIŃSKI (ed.), *Narracja jako sposób rozumienia świata* (pp. 17–42). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- WORONOWICZ, B.T. (1998). *Alkoholizm jest chorobą*. Warszawa: Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych.

URSZULA CISZEWSKA-PSUJEK

Szkoła Języka i Kultury Polskiej, Katolicki Uniwersytet Lubelski

<https://orcid.org/0000-0002-8487-0358>

Wykładniki ukonkretnienia języka w narracjach mężczyzn uzależnionych od alkoholu

Exponents of language concretisation in the narratives
of alcohol-dependent men

ABSTRACT: Alcohol dependence is a chronic disease that causes damage to various organs and systems in human body, including damage to the central nervous system. The toxic effects of alcohol on the brain lead to the development of cognitive and language disorders. The article presents the language concrete exponents appearing in selected narrative statements of 3 alcohol-dependent men undergoing alcohol addiction therapy and maintaining abstinence.

KEYWORDS: alcohol dependence, linguistic behavior in alcoholism, exponents of language specification

STRESZCZENIE: Uzależnienie od alkoholu jest chorobą przewlekłą, która prowadzi do uszkodzenia różnych organów i układów w organizmie człowieka, w tym uszkodzenia ośrodkowego układu nerwowego. Toksyczne działanie alkoholu na mózg powoduje zaburzenia poznawcze i zaburzenia funkcji językowych. W artykule zaprezentowano wykładniki ukonkretnienia języka pojawiające się w wybranych wypowiedziach narracyjnych trzech mężczyzn uzależnionych od alkoholu, poddawanych terapii uzależnienia alkoholowego i zachowujących abstynencję.

SŁOWA KLUCZOWE: uzależnienie od alkoholu, zachowania językowe w chorobie alkoholowej, wykładniki ukonkretnienia języka

Choroba alkoholowa a funkcjonowanie człowieka

W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele opracowań dotyczących skutków szkodliwego działania alkoholu na cały organizm człowieka, a przede wszystkim na centralny układ nerwowy (Woronowicz, 1998, s. 36–53, 2001, s. 33–46; Nowakowska, Jabłkowska, Borkowska, 2007, s. 693–694; Ryszkowski et al., 2015, s. 5; por. Ciszewska-Psujek, 2017a, s. 175, 2017b, s. 159, 2018a, s. 56, 2018b, s. 33,

2019a, s. 41, 2019b, s. 49, 2020, s. 15–16, oraz art. w druku)¹. Alkohol jako toksyna trwale uszkadza neurony i szlaki neuronalne znajdujące się w płatach czołowych, układzie limbicznym, mózdzku. Konsekwencją degradacji tkanki mózgowej tych struktur są zaburzenia poznawcze, w tym upośledzenie funkcji wykonawczych, pamięci, regulacji emocji (Nowakowska et al., 2007, s. 694, 698–699; por. Ciszewska-Psujek, 2017a, s. 175, 2017b, s. 159, 2018a, s. 57, 2018b, s. 33–34, 2019a, s. 41, 2020, s. 16, oraz art. w druku)². Alkohol zmienia biochemię mózgu, zakłóca funkcjonowanie psychiczne i społeczne człowieka. Alkoholizm uznaje się za chorobę i diagnozuje u osób uzależnionych zarówno pijących alkohol, jak i zachowujących abstynencję (Woronowicz, 1998, s. 62–63; por. Ciszewska-Psujek, 2017a, s. 175, 2017b, s. 159, 2018a, s. 57–58, 2019b, s. 49, 2020, s. 15–16)³.

Kod konkretny, kod hierarchiczny, kod twórczy

Przetwarzanie informacji o świecie zewnętrznym dokonuje się w ludzkim umyśle, który wytwarza wrażenia i spostrzeżenia, a pozyskane doświadczenia ujmuje w struktury języka (Obuchowski, 1970, s. 12; por. Panasiuk, 2012, s. 627–628; Ciszewska-Psujek, 2017a, s. 184–185, 2018a, s. 65–66, 2018b, s. 34–35, 2019a, s. 42). Jest to możliwe dzięki funkcjonowaniu trzech poziomów orientacji w rzeczywistości zewnętrznej: **kodu konkretnego**, **kodu hierarchicznego** oraz **kodu twórczego**. Analiza fragmentów rzeczywistości dokonuje się w układzie **konkretnym**. Bódcze o jednej modalności są rozróżniane za pomocą związanego z doświadczeniem sensualnym **kodu monokonkretnego**, bódcze wielomodalne są natomiast przetwarzane w **kodzie polikonkretnym**. Reakcje słowne, które powstają w kodzie konkretnym, wiążą się z kontekstem, określoną sytuacją i doświadczeniem osobistym. Zachowania językowe występujące w układzie monokonkretnym powstają odruchowo, są strukturami automatycznymi, formułicznymi i wyuczo-

¹ Takie wnioski prezentują także badacze amerykańscy (zob. m.in.: Lezak, 1995; Dao-Castellana et al., 1998; Bechara, Dolan, Denburg, Hindes, Anderson, 2001; Noël, 2002; Cunha, Novaes, 2004; Blume, Schmalting, Marlatt, 2005; Rosenbloom, O'Reilly, Sassoon, Sullivan, Pfefferbaum, 2005).

² Niektórzy badacze twierdzą, że poważne zmiany neuropsychologiczne mogą pojawić się u osób uzależnionych od alkoholu po 10 latach trwania choroby (Eckardt et al., 1998; za: Kopera, Wojnar, Szelenberger, 2011, s. 43), inni uważają, że konsekwencje neurobiologiczne mogą wystąpić w okresie od 4 do 9 lat po rozpoczęciu szkodliwego spożywania alkoholu (Beatty, Tivis, Stott, Nixon, Parsons, 2000; za: Kopera et al., 2011, s. 43). Por. Ciszewska-Psujek, 2017a, s. 181.

³ Skutki alkoholizmu dla całego funkcjonowania ludzkiego organizmu opisałam szerzej w innych publikacjach (zob. Ciszewska-Psujek, 2017a, s. 178–181, 2017b, s. 161–164, 2018a, s. 56–63, 2018b, s. 33–34, 2019a, s. 41–42, 2019b, s. 49–50, 2020, s. 15–16, oraz art. w druku).

nymi. Zachowania językowe powstałe w kodzie polikonkretnym mają charakter pragmatyczny i interakcyjny. Działający w **układzie hierarchicznym** człowiek może dostrzegać wieloaspektowość różnych zjawisk i przetwarzać rzeczywistość za pomocą abstrahowania, uogólniania, analizowania i syntetyzowania. Dzięki temu może tworzyć związki znaczeniowe między informacjami, które pozyskał w układzie konkretnym. Powstałe w układzie hierarchicznym słowne reakcje na bodziec zewnętrzny są symbolami zjawisk i pozwalają wytworzyć w ludzkim umyśle pewne modele reprezentujące rzeczywistość. W **układzie twórczym** (najwyższym z kodów) człowiek potrafi w sposób kreatywny przetwarzać rzeczywistość, używając słów (na przykład w poezji) czy też innych form ekspresji (Obuchowski, 1970; por. Panasiuk, 2012, s. 627–629; Ciszewska-Psujek, 2017a, s. 184–185, 2018a, s. 65–66, 2018b, s. 34–35, 2019a, s. 42).

Postawa konkretna a postawa abstrakcyjna

Zgodnie z koncepcją antylokalizacyjną, według której mózg uznaje się za anatomiczno-fizjologiczną całość, organizacja każdej wyższej czynności psychicznej zachodzi na kilku poziomach. Następstwem uszkodzenia ośrodkowego układu nerwowego jest dezorganizacja najwyższego poziomu oraz ogólne zaburzenie danej funkcji (bez względu na miejsce uszkodzenia), a powstałe trudności językowe są przejawem deficytów poznawczych (Maruszewski, 1970; za: Panasiuk, 2012, s. 600–601; por. Ciszewska-Psujek, 2017a, s. 183, 2018a, s. 63–64, 2019a, s. 41–42).

Prowadząc badania kliniczne oraz dostrzegając złożoność ludzkiego umysłu, Kurt Goldstein (1948, za: Panasiuk, 2012, s. 601–602; por. Ciszewska-Psujek, 2017a, s. 184, 2018a, s. 64, 2019a, s. 41–42) określił typy zachowań człowieka składające się na postawę abstrakcyjną lub postawę konkretną. Według badacza, człowiek prezentujący swoimi zachowaniami **postawę abstrakcyjną** potrafi podejmować działania dowolne, planować i programować własną aktywność w nowych sytuacjach. Ponadto dowolnie przyjmuje nastawienie umysłowe, inicjuje czynności lub wykonuje je zgodnie z poleceniami, swobodnie zmienia działania, potrafi dostrzegać różne aspekty danej sytuacji, reaguje na różne niezwiązane wzajemnie bodźce, jest zdolny do syntezy i analizy. Postawie abstrakcyjnej Goldstein (1948; za: Panasiuk, 2012, s. 603; por. Ciszewska-Psujek, 2017a, s. 184, 2018a, s. 64, 2019a, s. 41–42) przeciwstawił **postawę konkretną**, w której zachowania człowieka są warunkowane okolicznościami danej sytuacji i są jednostkowymi doświadczeniami zmysłowymi. Z kolei językowe reakcje człowieka powstają jako odpowiedź na działające na niego bodźce. Człowiek przyjmujący postawę konkretną koncentruje się na szczegółach związanych z sytuacją, opisuje przedmioty ze względu na

ich użyteczność i nie potrafi klasyfikować ich ze względu na ich wspólne cechy (np. formę, materiał czy kolor). Goldstein zauważa, że skutkiem każdego uszkodzenia mózgu jest przyjęcie przez człowieka postawy konkretnej.

Badania zachowań językowych w chorobie alkoholowej

Współcześni językoznawcy i filozofowie (Johann G. Herder, Wilhelm Humboldt, Ludwig Wittgenstein, Ernst Cassirer, Jost Trier, Kazimierz Ajdukiewicz, Alfred Korzybski, Edward Sapir, Benjamin L. Whorf, Stanisław Grabias, Jolanta Panasiuk) zakładają, że możliwości poznawcze i językowe człowieka wzajemnie się warunkują (por. Ciszewska-Psujek, 2017a, s. 183, 2018a, s. 63, 2019a, s. 41, 2020, s. 16–17). Można zatem przypuszczać, że przejawem powstałych pod wpływem toksycznego działania alkoholu organicznych uszkodzeń mózgu są dysfunkcje poznawcze oraz zmiana zachowań językowych (por. Ciszewska-Psujek, 2017a, s. 187, 2017b, s. 165, 2018a, s. 17, 2019a, s. 45, 2020, s. 17, oraz art. w druku). Oceny zachowań językowych osób uzależnionych od alkoholu dokonałam poprzez analizę narracji, w której ukrywa się ludzka wiedza o świecie (Trzebiński, 2002, s. 17; por. Ciszewska-Psujek, 2017a, s. 187, 2017b, s. 165, 2018a, s. 17, 2018b, s. 36, 2019a, s. 42, 2020, s. 17, oraz art. w druku).

Przeprowadzone przeze mnie badania pilotażowe dotyczące zachowań językowych osób uzależnionych od alkoholu pozwoliły postawić hipotezę, iż w konsekwencji zaistniałych deficytów poznawczych u chorych dochodzi do ograniczenia postawy abstrakcyjnej i dominacji postawy konkretnej⁴. Wśród wykładników ukonkretnienia postawy wobec rzeczywistości prezentowanej przez badanych mężczyzn uzależnionych od alkoholu wskazałam: trudności w planowaniu i budowaniu wypowiedzi, rozwiązywaniu nowych problemów, automatyzmy, silny związek z kontekstem, aktualną sytuacją i konkretnym bodźcem (por. Ciszewska-Psujek, 2017b, s. 185–186, 2018a, s. 75, 2018b, s. 43, 2019a, s. 45–46, 2020, s. 18, oraz art. w druku).

Aby scharakteryzować zachowania językowe osób nadużywających alkoholu, stworzyłam narzędzie badawcze służące do oceny sprawności narracyjnej⁵, a następ-

---

⁴ W charakterystyce funkcjonowania poznawczo-językowego osób uzależnionych od alkoholu posłużyłam się teorią kodów orientacji w rzeczywistości zewnętrznej stworzoną przez Kazimierza Obuchowskiego (1970; por. Panasiuk 2012, s. 627–629) oraz sformułowaną przez Kurta Goldsteina (1948; por. Panasiuk, 2012, s. 601–603) koncepcją zestawów zachowań charakteryzujących ludzi zdolnych do przyjęcia postawy abstrakcyjnej lub postawy konkretnej.

⁵ Prezentacji metodologii badań prowadzonych na potrzeby rozprawy doktorskiej dokonałam także w innych publikacjach (por. Ciszewska-Psujek, 2017a, s. 186–189, 2017b, s. 165–166, 2018a, s. 66–68, 2018b, s. 36–37, 2019a, s. 42–43, 2020, s. 16–19, oraz art. w druku).

nie, na potrzeby rozprawy doktorskiej, przeprowadziłam badania sprawności narracyjnej w 15-osobowej grupie mężczyzn uzależnionych od alkoholu i przebywających na Całodobowym Oddziale Terapii Uzależnienia od Alkoholu Szpitala Neuropsychiatrycznego im. prof. Mieczysława Kaczyńskiego w Lublinie. Uwzględniając wnioski płynące z badań medycznych i psychologicznych dotyczących funkcjonowania poznawczego osób uzależnionych od alkoholu⁶, przyjąłam następujące kryteria doboru osób do grupy badanej:

- występowanie uzależnienia od alkoholu;
- wiek od 35 do 65 lat;
- wykształcenie podstawowe, średnie lub zawodowe techniczne;
- czas trwania choroby alkoholowej: minimum 10 lat;
- abstynencja utrzymywana co najmniej 2, a maksymalnie 8 tygodni;
- brak uzależnienia od narkotyków, leków i innych substancji chemicznych (możliwość występowania uzależnienia od nikotyny)⁷;
- możliwość występowania innych chorób będących następstwem choroby alkoholowej (psychicznych, somatycznych).

Badanie zachowań językowych w chorobie alkoholowej obejmowało próby dotyczące rozumienia i umiejętności budowania kategorii narracyjnych: w 4 typach opowiadania (autobiografii, opowiadania na podstawie: historyjki obrazkowej, filmu, tekstu) oraz w 5 typach opisu (sytuacji, krajobrazu, przedmiotu, obrazu typu martwa natura, obrazu abstrakcyjnego), a także w kognitywnym opisie

---

⁶ W literaturze przedmiotu można wskazać trzy poparte badaniami klinicznymi tezy dotyczące wpływu abstynencji alkoholowej na wycofywanie się objawów dezintegracji poznawczej. W pierwszej wskazuje się na nieznaczne wycofywanie zmian po odstawieniu alkoholu (m.in. Crews et al., 2005; za: Nowakowska, Jabłkowska, Borkowska, 2007, s. 699), druga teza dotyczy poprawy funkcji poznawczych za sprawą utrzymywania abstynencji, predyspozycji indywidualnych oraz przedchorobowego potencjału poznawczego (Joyce, Robbins, 1993; O'Neill, Cardenas, Meyerhoff, 2001; za: Nowakowska et al., 2007, s. 699), trzecia teza zakłada trwałość zmian otepiennych pomimo zaprzestania picia alkoholu (Pierucci-Lagha, Derouesne, 2003; za: Nowakowska et al., 2007, s. 699). Ostatnie stanowisko potwierdzają także wyniki polskich badań (Nowakowska et al., 2007, s. 696–699). Por. Ciszewska-Psujek, 2017a, 179–180, 2017b, s. 162–163, 2018a, s. 59–60.

⁷ Do grupy badanej zostali zakwalifikowani mężczyźni w związku z częstszym niż w przypadku kobiet występowaniem w tej grupie problemów alkoholowych bez towarzyszącego uzależnienia od leków lub innych środków psychoaktywnych. Przebadano mężczyzn w wieku nie mniej niż 35 lat, z powodu większego prawdopodobieństwa trwania choroby alkoholowej co najmniej 10 lat u osób po 35. roku życia. Górna granica wiekowa (65 lat) została uznana za granicę między okresem średniej dorosłości a rozpoczęciem wieku starczego, w którym następują zmiany w zakresie zdrowia fizycznego, psychicznego oraz funkcjonowania poznawczego i społecznego. Do badań nie zostały zakwalifikowane osoby z wyższym wykształceniem ze względu na jego protekcyjny wpływ. Zmienna dotycząca czasu trwania choroby alkoholowej została wprowadzona ze względu na badania dotyczące pojawienia się neuropsychologicznych konsekwencji oddziaływania alkoholu na organizm człowieka po okresie co najmniej 10 lat (Eckardt et al., 1998; za: Kopera et al., 2011, s. 43).

postaci⁸. Ponadto zbadałam spójność zebranych wypowiedzi i wskazałam językowe wykładniki ukonkretnionej postawy wobec rzeczywistości uwidaczniające się w narracjach mężczyzn uzależnionych od alkoholu.

Wykładniki ukonkretnienia języka – egzemplifikacja

Odnosząc się do literatury przedmiotu poświęconej szkodliwemu działaniu alkoholu na ośrodkowy układ nerwowy, teoretycznych założeń dotyczących konkretyzacji postawy wobec rzeczywistości jako konsekwencji chorób i uszkodzeń mózgu (Goldstein, 1948, Obuchowski, 1970) oraz wyników badania sprawności narracyjnej osób uzależnionych od alkoholu, należy stwierdzić, że alkohol działa destrukcyjnie na funkcjonowanie poznawcze, a w konsekwencji także językowe. Zaburzenia funkcji poznawczych u mężczyzn uzależnionych od alkoholu spowodowały obniżenie sprawności narracyjnej i konkretyzację języka. Wśród wykładników postawy konkretnej pojawiły się: trudności w dekodowaniu znaczenia, planowaniu i budowaniu wypowiedzi, trudności w rozwiązywaniu nowych problemów (kłopot z podaniem alternatywnego rozwiązania), zaburzenia uogólniania (kłopot z nadaniem tytułu), odniesienia do doświadczeń (autobiografizm, ksobne dygresje), działania stereotypowe i schematyczne, tendencja do opisywania przedmiotów, obiektów czy miejsc ze względu na ich użyteczność, automatyzmy powstałe pod wpływem aktualnie działających bodźców (por. Ciszewska-Psujek, 2017b, s. 185–186, 2018a, s. 67, 75, 2018b, s. 43, 2019a, s. 45–46, 2020, s. 18, oraz art. w druku).

W niniejszym artykule przedstawiłam wykładniki ukonkretnienia języka w opowiadaniach na podstawie przeczytanego tekstu (fragmentu opowiadania

---

⁸ Zastosowane w badaniach sprawności narracyjnej próby eksperymentalno-kliniczne zostały ułożone zgodnie z koncepcją Iwana Pietrowicza Pawłowa (1952) i Kazimierza Obuchowskiego (1970) o hierarchicznym porządku procesów orientacyjnych. Odwołując się do antylokalizacyjnej koncepcji działania mózgu (za: Maruszewski, 1970; por. Panasiuk, 2012, s. 600–601), można przyjąć, że najbardziej podatne na rozpad w przypadku schorzeń neurologicznych są te płaszczyzny operowania językiem, które są związane z mówieniem niestereotypowym, nieszablonowym, nieschematycznym. Stąd próby eksperymentalno-kliniczne były tak dobrane, aby móc ocenić sprawności narracyjne badanych mężczyzn na różnych poziomach złożenia – od ukonkretnionych, mocno związanych z jednostkowym doświadczeniem, do najbardziej abstrakcyjnych i symbolicznych, których interpretacja wymaga oderwania się od konkretności. Jakościową analizę zebranych wypowiedzi narracyjnych przeprowadziłam za pomocą procedur zaproponowanych przez: Barbarę Bokus (1991, 2000), Stanisława Grabiasa (2012, s. 62–64), a także autorów *Logopedycznego testu przesiewowego dla dzieci w wieku szkolnym* (Grabias, Kurkowski, Woźniak, 2002, s. 28; por. Grabias, 2012, s. 63). Por. Ciszewska-Psujek, 2020, s. 18.

Jacka Dukaja *Wroniec*⁹) oraz w opisach obrazu typu martwa natura¹⁰ stworzonych przez trzech mężczyzn uzależnionych od alkoholu, którym zostały nadane kody: M1, M2, M3. Tabela 1 zawiera krótką charakterystykę społeczno-kliniczną¹¹ badanych mężczyzn, natomiast w tabeli 2 zamieszczono transkrypcje ich wypowiedzi narracyjnych¹².

TABELA 1. Charakterystyka społeczno-kliniczna badanych mężczyzn uzależnionych od alkoholu

Lp.	Kod	Wiek [lata]	Miejsce zamieszkania	Wykształcenie	Rozpoznanie medyczne	Czas trwania choroby [lata]	Czas trwania abstynencji [tygodnie]	Czas trwania terapii [tygodnie]
1	M1	55	wieś	zawodowe	F10.2, F60.8, I10, F17.2*	30	2	2
2	M2	59	miasto	zawodowe	F10.2, F17.2, F33.4**, I10	10	4	2
3	M3	63	wieś	zawodowe	F10.2, F06.8***, I10	30	2	2

* W tabeli zamieszczono kody chorób według *Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych. Rewizji dziesiątej. ICD-10* (1994). Kod F10.2 oznacza zespół uzależnienia spowodowany uzależnieniem od alkoholu, F60.8 – osobowość nieprawidłową, I10 – nadciśnienie tętnicze, F17.2 – zespół uzależnienia spowodowany paleniem tytoniu.

** W ICD-10 kod ten oznacza zaburzenia depresyjne nawracające – reemisję.

*** W ICD-10 kod ten oznacza rezydualne zaburzenia osobowości i zachowania o mieszanej etiologii. Mężczyzna był badany baterią testów neuropsychologicznych. Z danych pozyskanych od lekarza prowadzącego wynika, że w badaniu posłużono się: Skalą funkcjonowania poznawczego ACE-R, Testem pamięci figur geometrycznych A. Bentona, Testem figury złożonej Reya, zestawem prób do badania procesów poznawczych u pacjentów z uszkodzeniem mózgu (zeszyty Łuckiego). Badanie neuropsychologiczne wskazało na wtórne (nabyte) obniżenie funkcji poznawczych u badanego mężczyzny. Wyniki w Teście pamięci figur geometrycznych A. Bentona (wskaźnik rysunków poprawnych – 4, wskaźnik błędów + 8 – wskaźnik organiczności) potwierdziły występowanie zmian organicznych mózgu. W Teście figury złożonej Reya chory uzyskał 18 punktów w wyniku surowym. Reprodukacja z pamięci po 3 minutach była bardzo uboga (wynik surowy: 8,5 punktu). Badanie dowiodło, że pacjent jest prawidłowo zorientowany auto- i allopsychicznie, ale ma obni-

⁹ Wybrany dwuipółstronicowy fragment opowiadania Dukaja (2009, s. 6–8) przedstawia sześćdziesięcioletniego Adasia, jego rodzinę i dziejące się w tle wydarzenia związane z wprowadzeniem stanu wojennego.

¹⁰ Zdjęcie przedstawia stojący na dwukolorowym obrusie półmisek z owocami granatu, za którym są róże i naczynie z żółtym płynem. Przed półmiskiem i w półmisku znajdują się także granaty pancerne. Fotografia jest dostępna na stronie: <http://www.beautifullife.info/wp-content/uploads/2010/04/18/02.jpg> [data dostępu: 23.12.2020].

¹¹ Dane zamieszczone w tabeli zostały pozyskane dzięki procedurze wywiadu prowadzonego z badanymi osobami oraz lekarzami prowadzącymi i terapeutami uzależnienia od alkoholu.

¹² Transkrybowane wypowiedzi badanych zawierają błędy fonetyczne, gramatyczne, stylistyczne i leksykalne.

zoną pamięć sensoryczną opartą na modalności słuchowej oraz pamięci krótkotrwałej. Zaobserwowano zmniejszoną pojemność wzrokowej pamięci krótkotrwałej i odroczonej z zaznaczonymi tendencjami do rotacji, zniekształceń i pominięć. Pamięć długotrwała (epizodyczna, semantyczna i proceduralna) pacjenta kształtuje się na właściwym poziomie. W przypadku dłuższych trwających zadań występuje męczliwość. Uwaga badanego fluktuuje, cechuje ją niski zakres i czujność. Funkcje językowe są rozwinięte prawidłowo. Fluencja słowna jest obniżona. Kalkulia kształtuje się na właściwym poziomie. Czytanie prawidłowe. Obniżony poziom graficzny pisma oraz zdolności grafomotorycznych. Funkcje wzrokowo-przestrzenne oraz funkcje wykonawcze (planowanie, organizacja pracy, wykonywanie czynności sekwencyjnych, zmiana schematu działania) są prawidłowo rozwinięte. Zaburzona zdolność abstrahowania i uogólniania na materiale słowno-pojęciowym. Gnozja wzrokowa przebiega prawidłowo. Nie stwierdza się zaburzeń w zakresie praktyki. Całość zebranych danych wskazuje na obniżenie funkcji poznawczych prawdopodobnie na tle zmian organicznych centralnego układu nerwowego.

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Badani mężczyźni mają zbliżoną charakterystykę społeczno-kliniczną, która jedynie w przypadku mężczyzny M2 różni się danymi dotyczącymi czasu trwania choroby alkoholowej, miejsca zamieszkania¹³ oraz czasu utrzymania abstynencji. U badanych zdiagnozowano nie tylko chorobę alkoholową oraz uzależnienie od nikotyny (M1, M2), ale także schorzenia pojawiające się w konsekwencji długotrwałego toksycznego działania alkoholu na ośrodkowy układ nerwowy i inne układy organów (M1, M2, M3)¹⁴. Niemniej jednak, niezależnie od czasu trwania choroby alkoholowej czy też czasu utrzymania abstynencji, zaprezentowane w dalszej części artykułu wyniki analizy wybranych wypowiedzi narracyjnych stanowią podstawę do zweryfikowania postawionych hipotez dotyczących ukonkretnienia postawy badanych mężczyzn wobec rzeczywistości.

TABELA 2. Transkrypcje wypowiedzi narracyjnych badanych mężczyzn uzależnionych od alkoholu

Badani mężczyźni	Opowiadanie na podstawie przeczytanego tekstu	Opis obrazu typu martwa natura
M1	M1: <i>To ja takie miałem, tera co tu pisze i tego. Dla przykładu od małego dziecka trzeba uczyć. No, ale tak jak tu pisze, to ja nie miałem tego. No, telefon, nie. Jak światło założyli dopiero, tfu, ten telewizor. To mówię, jak siostra się żeniła,</i>	M1: <i>No to jakiś granat, bomba czy co, ja wiem? Tu lampka jakiegoś wina, czy coś, szampana. No nie</i>

¹³ Przeprowadzone przeze mnie na potrzeby rozprawy doktorskiej badania nad zachowaniami językowymi 15 mężczyzn uzależnionych od alkoholu nie pokazały istotnych korelacji między miejscem zamieszkania a stanem sprawności narracyjnych.

¹⁴ Choroba alkoholowa w stosunku do innych schorzeń, które doprowadzają do zaburzeń mowy i były przedmiotem badań podejmowanych na gruncie logopedii, odznacza się wyjątkową złożonością. Możliwości poznawcze i językowe alkoholików są uwarunkowane nie tylko niszczącym oddziaływaniem alkoholu na mózg, lecz również zakłóceniami w funkcjonowaniu innych układów organizmu pod wpływem działania alkoholu. Można powiedzieć, że nie ma somatycznie zdrowych alkoholików.

to z akumulatorów, bo szwagier był kierowcą i tu w Pułach jeździł. Z akumulatora było oświetlenie w domu i tego. Bo nie wiem, jak dobrze pamiętam, ja już wtedy miałem, ile? No siostra jest ode mnie, sześćdziesiąt dwa, pięćdziesiąt dwa, dziesięć lat starsza. W siedemdziesiątym pierwszym? W siedemdziesiątym pierwszym roku było siostry wesele, to ja ile wtedy miałem lat? No młodo się siostra ożeniła.

B*: A pan jest który rocznik? Sześćdziesiąty drugi.

M1: Tak, sześćdziesiąty drugi. A siostra pięćdziesiąty drugi, a szwagier jest sporo starszy, nie wiem, dziewięć czy dziesięć lat. No, wszystko pamiętam.

B: Mhm. To jakby mi pan opowiedział...

M1: Później to u nas nie było telefonów, to chodziło się najpierw do szkoły, jak coś tego było w nagłym wypadku czy tego, zadzwonić. Później już u tej samej. Później już założyli nam telefon, to miało być tanio, w końcu to wyszło drogo. W końcu na nic się nie przydało. Prawie każdy u nas na wsi, prawie to na wyjątek ma te stacjonarne te w domu. No brat, to we Świdniku jeszcze ma przecież.

B: A o czym jest ten fragment, bo pan cały czas do swojego życia odnosi tę sytuację, a o czym jest w tym tekście napisane? Co jest w tym tekście napisane, ujęte? Jakby pan spróbował powiedzieć.

M1: No, moje dzieciństwo.

B: Aaaa, pana dzieciństwo. Ale tu jest jakiś inny bohater. Adam ma na imię.

M1: Mhm. To dziecko jest. Zaczął tata, bo babcia tu się wkurzyła, że tego, że stuka, że tu przeszkadza spać. To wyszedł na balkon zapalić papierosa i z nerwami poszedł spać. Trochę już rozładował papierosem i poszedł spać. Ale później, jak tego Adasia wziął tata na kolana, bo nie mieli oni wcześniej rodzice dla dzieci czasu, tylko babcia się nimi zajmowała, no to miała prawo być trochę zła. No ale człowiek coś chciał zdobyć może, no. I tego i jakiegoś może no. No bo tu pisze, że pracowali w biurach. No coś już tego, no. W biurach wiadomo, ile je pracy. Nie no, w niektórych biurach są bałagany z tymi papierami, no, ale to wszędzie się zdarza. Tak że jak nie zdążył w pracy, to przywoził do domu iiii stukał. A później tego no, co dziecko wziął tego Adasia na kolana i tego no. Jak on wystukał tak, jak pisze yyyyy [czyta] „Po środku białego prostokątu, wystukał ADAM”, a pokazał mu siostrzyczce, a ona mu język pokazała i stanęła, odwróciła się...

B: Oczy zrobiła.

M1: No, że tego, ale siostrzyczka była młodsza i nie rozumiała jeszcze, no, no.

wiem. Kwiaty, tu jakiś kurczak nie kurczak. Jakies owoce. Niiiee wiem.

B: Jaki tytuł? No ja to nadalby pan tej fotografii?

M1: Jaki tytuł? No ja to bym zaczął tak. Najsam-pierw to bym zaczął tak: od kwiatów, potem lampka wina, no a potem tego to. A później ten granat i to tak stopniowo to wszystko wybuch.

B: No właśnie.

M1: *Odwróciła się i tam coś tego i poszła sobie na... Adaś był bardzo zadowolony, jak już wydrukował, tak jak tego ja byłem zadowolony, kiedy Przemcio, pojechaliśmy z żoną, a córka mówi, zobacz, kto to przyjechał? A Przemiuś, śmieje się: cześć. I dał buzi i tego, a córka Asia mówi: „A powiedz: »Dziadzia«”. „Dzia-dzia”. Jak Boga kocham, ja się roześmiałem i Tereska żona bardzo miło to, miło? [...] No mówię, to ten tekst jest no, to tak jakby jakby życiorys dzieciństwa tego Adasia. I on dorastał. No był zainteresowany najsampierw, jak go tata wziął na kolana komputerem. Był zadowolony, jak wydrukował te imię swoje – Adam. No i tego, dla przykładu, później go interesowały te dźwigi. To gapił się. No bo on mieszkał w mieście. Rodzice byli, no, zapracowani bardzo. Babcia się zajmowała. No babcia może starsza. Inaczej była wychowywana, jeszcze inaczej, tak jak jego ojciec, czy tam tego i tego. Bo tu jakby tu był. Ta babcia wychowywała tego Adasia. Babcia było no...*

B: Jak mama...?

M1: *To znaczy, nie. Co innego chcę powiedzieć.*

B: Zastępowała?

M1: *Zastępowała mamę, no jego Adasia. Babcia. Tylko babcia inaczej chciała uczyć. No a jednak tata inaczej to pokierował i tego. Jego zainteresowania to dźwigi dla przykładu. Tak jak o, dźwigi go zainteresowały. Chciał pójść na ślizgawkę czy za tego. No. Jak śnieg padał. No to mu się wydawało, bo tu już tego. No w mieście wiadomo, a to już tego gdzieś między blokami i tego. No, dla przykładu o smogu teraz mówią i tego. To jak może być śnieg tak jak tego? No trza, nie będzie on bielutki, czyściutki, tak jak tego. No to już jak go mama nie chciała puścić, bo się zaziębi. A może wujek jakiś był bezdomny, ten Kazek, czy tam jakiś Kazik. I on chodził tam do nich i tam pod kaloryferem na tym materacu się tego. No może jego ojciec tam tego no. Tu jak tym zbójem tym tym ten ojciec chodził niby tam do tego sąsiada, co miał te nie wiem, co, czy tam tego. A może jeszcze se tam zdążył kielicha wypić, a żona mu tam przerywały, czy tam gdzieś chciały zadzwonić, czy tego. Czy przerywane telefony były. No a żona gdzieś tam może podsłuchiwała, może za ścianą u koleżanki czy tego, no. Mnie to tak wodzi, całkiem mnie to kojarzy się to...*

B: Z takim życiem codziennym tego chłopca?

M1: *Tak. Tak. No.*

B: Coś jeszcze chciał pan powiedzieć?

M1: *Teraz to też na zakończenie. [zagląda do tekstu i czyta] No jak go tam dla przykładu – „Adaś zajął swoje*

miejsce na parapecie. Zaczął znowu czytać książkę. Jak mówią tego no... A babcia zawięła. Od łokna wionęło chłodem i babcia zawięła chłopca w koc. Od rana wyglądała na bardzo przestraszoną. Czego może bać się babcia? No czego? Że się przeziębi, że tego. Łon książkę chyba czytał, tak? Jeszcze dobrze tu pamiętam. Książkę czytał, czy w ogóle w oknie wyglądał, no?

B: Wyglądał przez okno i czytał książkę na parapecie.

M1: *Jedną książkę, potem coraz więcej tych książek, bo tam mu się jakieś te, no, bo jak poszedł spać, to te, no związane z budownictwem, te dźwigi, nie dźwigi.*

B: Śniło mu się?

M1: *To znaczy nie, myślał, czytał coś, no jakoś nie wiem. [czyta] „No osiedle zdawało się opuszczone przez mieszkańców” i tego, no. „Nikt nie chodził między blokami, niebo po wschodniej stronie pociemniało. Może to chmura, a może dymy”. I mu się śnił za wsią, może zobaczył coś. Tak jak mówiłem poprzednio. Mojemu wnusiowi zobaczyć tam w tym agroturystycznym tego, to nie mogły go odciągnąć. A jak go przywiozą tu do nas na Wolę i tego z Baranowa, jak przyjadą i tego i tam, to jak zobaczy małe prosiątka, to on nie będzie chciał odejść. No.*

B: Dobrze, a jak się zakończył ten tekst, panie Grzegorz?

M1: *No, jak go babcia ta położyła spać, to, tu pisze wyraźnie [czyta] „Osiedle zdawało się Adasiowi opuszczone przez mieszkańców. Nikt nie chodził między blokami. Niebo po wschodniej stronie pociemniało. Może to chmura? Może to dymy?”. Spadek. Niebo się cknęło. No po prostu otwarte życie. No on już zrozumiał, co to jest komputer, co to jest książka. No taki mały chłopiec, ale on dorasta. Tak jak my. Na starej wsi jeszcze nie było światła, a tu do nas, takie łebki, to pamiętam „Czarne chmury leciały” i u Krysiaków był telewizor i takich, co już nie żyją. Nie! Krysiakowa jeszcze żyje. Krysiak jeszcze żyje ładnych parę lat, a ta Krysiakowa nosem już prawie do ziemi. Przepraszam bardzo, że tak mówię, ale chcę do córki, to, dziewięćdziesiąt lat kobieta. To do nich na telewizor, to my schodziliśmy się. Tam było, cała chałupa ludzi. Takich, to, łebków, bo ta Tereska Krysiak to była rok ode mnie starsza. To do niej tam na telewizor chodziliśmy. Ja z Działów, z tak zwanej Woli Tulowskiej, z Działu na Starą Wieś, w pole, tam do nich na telewizor. „Czarne chmury” albo tam „Czterech pancernych i pies”, jak leciał, to czarno-biały był telewizor, nie kolorowy.*

<p>M2</p>	<p>M2: <i>No niewątpliwie to chodzi o stan wojenny. No to to to. No, w ogóle opowieść o młodym człowieku, który się nazywał Adaś, była siostrzyczka, nie? Jego, jego to przeżycie tak przed tym stanem wojennym, nie? Kiedy rodzice pracowały yyy w fabryce. Tata był, w mieście pracował, nie? Nooooo... No, co to tego? No wiem, że chodziło o tę pracę. Jak mama pracowała, jak tata tam przychodził, stukał, czy w domu na maszynie i tak dalej, nie? Że ta mama mu zwracała uwagę, że że żeby nie zakłócał spokoju w domu, nie tam, bo dzieciaki chcą spać i tak dalej. No później okazało się też, że telewizorów nie było, tak że to ciężkie było to życie, nie? Że, no w pewnym momencie światło zaczęło gasnąć iiii programy w telewizji przestały, no, przestały puszczać, że tego. No i w pewnym momencie do taty przyszedł wujek, jakiś wujek chyba, tak? I zabrał tatę tam na tej rozmowie, wychodzili z domu. No najprawdopodobniej byli coś wmieszani w to to to, no w ten... strajki, nie? Byli w to, po prostu i tego. Noo, później to już na końcu Jaruzelski wystąpił w telewizji yyy i no tak pokrótce, no bo tak. Wszystko, wszystko to zrozumiałem, wszystko zapamiętałem praktycznie, tylko... No może nie mam aż takiej, takiej głowy do tej do tej, do opowieści, nie no, ale... No, stan wojenny. Stan przedwojenny. Stan przedwojenny, właściwie, bo to się dopiero zaczęło, nie? Bo to to to to to to. To znaczy no początki, początki kurde, yyy upadek komuny, może w ten sposób? Ja, coś takiego.</i></p>	<p>M2: <i>No, tutaj to coś wspomniałego. Lampka wina. Bukiet stoi w tym. No to może być takie, no przychodzę do domu i takie sobie kurde, do ładnego pomieszczenia, leję sobie lampkę wina, siadę sobie i wypijam sobie kurde tak na spokojno.</i> B: <i>I jakby pan zatytułował ten obraz?</i> M2: <i>[po chwili] Picie w samotności.</i></p>
<p>M3</p>	<p>M3: <i>A ja wiem? To jest wprowadzenie stanu wojennego.</i> B: <i>Opowiedzieć o tych wydarzeniach, o których pan czytał w tekście. Ten tekst ma jakąś fabułę, prawda? Coś w nim się działo.</i> M3: <i>Po prostu odcięci byliśmy od świata. Zerwane telefony, wyjazdy za granicę. Chociaż niektórych na przymus wyjechali. Smutne życie. Bez perspektyw. W sklepie puste półki, bo nie było współpracy między krajami. Blokada Amerykanów. Kartki później wprowadzone. To, cośmy wyrobili, tym trzeba było się podzielić. No życie bez perspektyw.</i> B: <i>A co w tekście się takiego wydarzyło. Bo pan teraz mówi o interpretacji tego tekstu. To jest faktycznie tekst, który mówi o tym stanie wojennym, o tych czasach komunistycznych. A jaka jest fabuła tekstu? Co tam się w tym tekście działo? Jakie były wydarzenia? Jacy bohaterowie?</i> M3: <i>No zawsze w telewizji dużo tych panów występowało. W końcu później to już w mundurach. No i ten szpicel, co z tą rodziną spał. Z przymusu jakoś, pod tym oknem,</i></p>	<p>M3: <i>Uuuu, na tym obrazie widzę jakieś na półmiskach, nie wiem, winogrona czy co jest. Jakiś owoc granatu czy czegoś rozpołowiony. Cytrynę. Na większym półmisku kwiaty. Żółte róże, co z kolei są trudne do wyhodowania. Jedna różowa. Cebule czy coś. A jeszcze jest ciekawe, co tu robi granat zaczepny czy obronny. Przecież byłem w wojsku i wiem, że to jest granat z zapalnikiem. Co tu razem z tym robi? A tam powyżej jakieś naczynie z kompotem czy czym? Do połowy prawie jest nalane. I tych granatów</i></p>

<p><i>co mu miało tam wiać [śmiech]. Po co on tam był? Jakiś nasłany agent. [po chwili] No, nie wiem, co ta babcia nie dawała temu Adasiowi tam patrzeć na te jakieś tam odblaski niebieskie lub żółte, że, nie wiem, czy sobie zepsuje? Co to było? Te hełmy? Na budowie?</i></p> <p>B: Chyba widział, jak te spawarki pracują. Tak mi się wydaje. Taki płomień buchał i on na to patrzył. To tak migotało. Babcia mu na to nie pozwalała.</p> <p>M3: <i>Spawacze płomień niszczą wzrok.</i></p> <p>B: Co jeszcze zapamiętał pan z tekstu, z fabuły tekstu?</p> <p>M3: <i>No, ale Adaś był zdolny, to się nauczył pisać na maszynie. Choć ta siostra była młodsza, że nie umiała. Trochę się z niej naigrywał, nie? Nie rozumie tyle, co on. Bał się wychodzić na dwór, nie miał się z kim bawić. A tu każdy jakoś te dzieci chronił, żeby...</i></p> <p>B: Coś jeszcze pan zapamiętał?</p> <p>M3: <i>No chyba tyle.</i></p>	<p><i>jest dwa. Jeden jest wyżej miski, a drugi na tym zielonym, no, jak to nazwać? Płótnie? [po chwili] Jak to nazwać? Militaria wśród kwiatów i owoców?</i></p> <p>B: I taki by pan nadał tytuł?</p> <p>M3: <i>Mówię, że... Militaria wśród kwiatów i owoców. Tak. Dwa granaty.</i></p> <p>B: Dwa granaty. Pancerne takie?</p> <p>M3: <i>No. Przecież to obronne są. Mnie uczyli, jak rzucać tymi granatami.</i></p>
---	--

* Wypowiedzi badanych mężczyzn przyjmują także formę dialogu. Literą B zostały oznaczone wypowiedzi badacza.

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Dane zgromadzone w tabeli 3 odnoszą się do występowania wykładników konkretnej postawy wobec rzeczywistości w opowiadaniach na podstawie przeczytanego tekstu badanych mężczyzn uzależnionych od alkoholu. Plussem zaznaczono obecność danego wykładnika, minusem – jego brak.

TABELA 3. Wykładniki postawy konkretnej w opowiadaniach na podstawie przeczytanego tekstu mężczyzn uzależnionych od alkoholu

Wykładniki postawy konkretnej	Opowiadanie na podstawie przeczytanego tekstu		
	M1	M2	M3
1	2	3	4
Problemy w dekodowaniu znaczenia	+	+	+
Zaburzenia planowania i budowania wypowiedzi	+	+	+
Związek z aktualnie działającym bodźcem i kontekstem sytuacyjnym	+	+	+
Tendencja do opisywania rzeczy ze względu na ich użyteczność	+	-	-
Problemy w uogólnianiu (kłopot z nadaniem tytułu)	+	+	+
Schematyczność wypowiedzi	+	+	-
Stereotypowość wypowiedzi	+	+	+

1	2	3	4
Związek z jednostkowym doświadczeniem (autobiografizm, ksobna dygresja)	+	+	+
Automatyzmy	+	-	+
Detalizacje	+	-	-
Ubóstwo treści	+	+	+

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Wszystkie wypowiedzi powstałe na podstawie przeczytanego fragmentu tekstu były związane z aktualnie działającym bodźcem słownym. W opowiadaniu mężczyzny M1 wskazano 11 wykładników postawy konkretnej, w wypowiedziach mężczyzn M2 i M3 – po 8 wykładników ukonkretnienia języka. Analizowane teksty są ponadto ubogie pod względem treści i cechują się przerostem formy nad treścią (ze względu na obecność komentarza odautorskiego, ksobnych dygresji czy autobiografizmów). W badanych narracjach można wskazać **problemy ze zdekodowaniem znaczenia tekstu**, jak również **zaburzenia planowania i budowania wypowiedzi**, które objawiają się zmianą formy wypowiedzi z monologowej na dialogową (M1, M3), koniecznością pozyskiwania informacji od badanych poprzez pytania pomocnicze, a także licznymi powtórzeniami treści i struktur oraz zaburzeniami spójności formalno-treściowej (pytania dezintegrujące, niedokończone frazy, dygresyjność). **Trudności w nadaniu tytułu** opowiadaniu dotyczą niemożności jego nadania (M1, M3) czy też jego zbyt rozbudowanej formy:

No, stan wojenny. Stan przedwojenny. Stan przedwojenny, właściwie, bo to się dopiero zaczęło, nie? Bo to to to to to to. To znaczy no początki, początki kurde, yyyy upadek komuny, może w ten sposób? Ja, coś takiego (M2).

W badanych tekstach można wskazać skłonność do **stereotypowego przedstawiania rzeczywistości**, co objawia się tendencyjnymi odniesieniami do życia w stanie wojennym:

To ja takie miałem, tera co tu pisze i tego. Dla przykładu od małego dziecka trzeba uczyć. No, ale tak, jak tu pisze, to ja nie miałem tego. No, telefon, nie. Jak światło założyli dopiero, tfu, ten telewizor. [...] Później to u nas nie było telefonów, to chodziło się naj-sampierw do szkoły, jak coś tego było w nagłym wypadku czy tego, zadzwonić. Później już u tej samej. Później już założyli nam telefon, to miało być tanio, w końcu to wyszło drogo (M1).

No później okazało się też, że telewizorów nie było, także to ciężkie było to życie, nie? Że, no, w pewnym momencie światło zaczęło gasnąć iiii programy w telewizji przestały, no, przestały puszcząć, że tego (M2).

Po prostu odcięci byliśmy od świata. Zerwane telefony, wyjazdy za granicę. Choć niektórzy na przymus wyjechali. Smutne życie. Bez perspektyw. W sklepie puste półki, bo nie było współpracy między krajami. Blokada Amerykanów. Kartki później wprowadzone. To, cośmy wyrobili, tym trzeba było się podzielić. No, życie bez perspektyw (M3).

Ponadto tekst mężczyzny M1 wyróżnia się bardzo **schematyczną strukturą**, na co wpływają powtórzenia treściowe dotyczące: trzymania Adasia na kolanach przez tatę, zapracowania rodziców, zajmowania się Adasiem przez babcię, opisu osiedla o zachodzie słońca. Co więcej obecność paralelnych konstrukcji i powtórzeń struktur wpływa na schematyzację wypowiedzi mężczyzny: M1 (*No i tego*), M2 ([...] *nie?* [...] *tak?*). W analizowanych wypowiedziach występują **automatyzmy** powstałe na podstawie słownego skojarzenia, dotyczące:

- zadowolenia głównego bohatera z napisania swojego imienia na maszynie, które mężczyzna M1 skojarzył z własnym zadowoleniem wywołanym przez wnuczka: *Adaś był bardzo zadowolony, jak już wydrukował, tak jak tego, ja byłem zadowolony, kiedy Przemcio, pojechaliśmy z żoną, a córka mówi, zobacz, kto to przyjechał? A Przemus, śmieje się: „Cześć”. I dał buzi i tego, a córka Asia mówi: „A powiedz: »Dziadzia«”. „Dzia-dzia”. Jak Boga kocham, ja się roześmiałem i Teresa żona bardzo miło to, miło?;*
- zachowań ojca – bohatera opowiadania, budzących skojarzenia mężczyzny M1 z jego własnymi problemami alkoholowymi: *No może jego ojciec tam tego no. Tu jak tym zbójem tym tym ten ojciec chodził niby tam do tego sąsiada, co miał te, nie wiem, co, czy tam tego. A może jeszcze se tam zdążył kielicha wypić, a żona mu tam przerywały, czy tam gdzieś chciały zadzwonić, czy tego. Czy przerywane telefony były. No a żona gdzieś tam może podsłuchiwała, może za ścianą u koleżanki czy tego;*
- zakończenia tekstu, w którym Adaś widzi ludzi oglądających telewizję, co mężczyźnie M1 przypomniało, jak niegdyś oglądał serial: *Tak jak my. Na starej wsi jeszcze nie było światła, a tu do nas, takie łebki, to pamiętam „Czarne chmury leciały” i u Krysiaków był telewizor i takich, co już nie żyją;*
- spania pod oknem, które, zdaniem mężczyzny M3, było nieszczerne: *Z przymusu jakoś, pod tym oknem, co mu miało tam wiać.*

Tekst mężczyzny M1 charakteryzuje się także skłonnością do **detalicznego opisu rzeczywistości** dostępnej doświadczeniom własnym narratora:

Nie! Krysiakowa jeszcze żyje. Krysiak jeszcze żyje ładnych parę lat, a ta Krysiakowa nosem już prawie do ziemi. Przepraszam bardzo, że tak mówię, ale chcę do córki, ło, dziewięćdziesiąt lat kobieta. To do nich na telewizor, to my schodziliśmy się. Tam było, cała chałupa ludzi. Takich, ło, łebków, bo ta Tereska Krysiak to była rok ode mnie starsza. To do niej tam na telewizor chodziliśmy. Ja z Działów, z tak zwanej Woli Tułowskiej, z Działu na Starą Wieś, w pole, tam do nich na telewizor. „Czarne chmury” albo tam „Czterech pancernych i pies”, jak leciał, to czarno-biały był telewizor, nie kolorowy.

Co więcej, w wypowiedzi mężczyzny M1 można wskazać **dygresyjny stereotypowy opis obiektu i jego użyteczności**: *No bo tu pisze, że pracowali w biurach. No coś już tego, no. W biurach wiadomo, ile je pracy. Nie no, w niektórych biurach są bałagany z tymi papierami, no, ale to wszędzie się zdarza. Ksobne dygresje oraz autobiografizmy* charakteryzują przede wszystkim wielowątkową wypowiedź mężczyzny M1:

To ja takie miałem, tera co tu pisze i tego. Dla przykładu od małego dziecka trzeba uczyć. No, ale tak jak tu pisze, to ja nie miałem tego. No, telefon, nie. Jak światło założyli dopiero, tfu, ten telewizor. To mówię, jak siostra się żeniła, to z akumulatorów, bo szwagier był kierowcą i tu w Puławach jeździł. Z akumulatora było oświetlenie w domu i tego. Bo nie wiem, jak dobrze pamiętam, ja już wtedy miałem, ile? No siostra jest ode mnie, sześćdziesiąt dwa, pięćdziesiąt dwa, dziesięć lat starsza. [...] Później to u nas nie było telefonów, to chodziło się najsampierw do szkoły, jak coś tego było w nagłym wypadku czy tego, zadzwonić. Później już u tej samej. Później już założyli nam telefon, to miało być tanio, w końcu to wyszło drogo. W końcu na nic się nie przydało. Prawie każdy u nas na wsi, prawie to na wyjątek ma te stacjonarne te w domu. No brat, to we Świdniku jeszcze ma przecież. [...] Tak jak mówiłem poprzednio. Mojemu wnusiowi zobaczyć tam w tym agroturystycznym tego, to nie mogły go odciągnąć. A jak go przywiozł tu do nas na Wolę i tego z Baranowa, jak przyjadą i tego i tam, to jak zobaczy małe prosiątka, to on nie będzie chciał odejść.

W nawiązujących do stanu wojennego fragmentach wypowiedzi mężczyzn w wieku około 60 lat – M2, M3 również można wskazać wątki autobiograficzne:

No później okazało się też, że telewizorów nie było, tak że to ciężkie było to życie, nie? Że, no, w pewnym momencie światło zaczęło gasnąć iiii programy w telewizji przestały, no, przestały puszcząć, że tego (M2).

Po prostu odcięci byliśmy od świata. Zerwane telefony, wyjazdy za granicę. Chociaż niektórych na przymus wyjechali. Smutne życie. Bez perspektyw. W sklepie puste półki, bo nie było współpracy między krajami. Blokada Amerykanów. Kartki później wprowadzone. To, cośmy wyrobili, tym trzeba było się podzielić. No życie bez perspektyw (M3).

Dane zgromadzone w tabeli 4 odnoszą się do występowania wykładników konkretnej postawy wobec rzeczywistości w opisach obrazu typu martwa natura stworzonych przez badanych mężczyzn uzależnionych od alkoholu. Zastosowano przyjęte wcześniej oznaczenia obecności (+) lub braku (-) wykładników ukonkretnienia języka.

TABELA 4. Wykładniki postawy konkretnej w opisie obrazu typu martwa natura mężczyzn uzależnionych od alkoholu

Wykładniki postawy konkretnej	Opis obrazu typu martwa natura		
	M1	M2	M3
Problemy w dekodowaniu znaczenia	+	+	+
Zaburzenia planowania i budowania wypowiedzi	+	-	+
Związek z aktualnie działającym bodźcem i kontekstem sytuacyjnym	+	+	+
Tendencja do opisywania rzeczy ze względu na ich użyteczność	+	+	-
Problemy w uogólnianiu (kłopot z nadaniem tytułu)	+	+	+
Schematyczność wypowiedzi	+	+	+
Stereotypowość wypowiedzi	-	+	-
Związek z jednostkowym doświadczeniem (autobiografizm, ksobna dygresja)	-	+	+
Automatyzmy	+	+	+
Detalizacje	-	-	-
Ubóstwo treści	+	+	-

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Wśród analizowanych opisów obrazu typu martwa natura, związanych z aktualnie działającym bodźcem wizualnym i kontekstem sytuacyjnym, największą liczbę wykładników konkretyzacji języka ma tekst mężczyzny M2 (9/11), następnie – M1 (8/11), M3 (7/11). W badanych wypowiedziach można wskazać **problemy z poprawnym zdekodowaniem znaczenia** ukrytego w opisywanym obrazie. Błędy dekodowania obejmowały: brak odniesienia do wszystkich elementów przestrzeni, brak dostrzeżenia relacji między owocami granatu a granatami pancernymi, brak pokazania relacji między elementami przestrzeni, niepoprawne zdekodowanie niektórych elementów przestrzeni (*cebule* – M3). **Zaburzenia planowania i budowania wypowiedzi** uwidoczniły się w dezintegrujących konstrukcjach oznaczających niewiedzę, trudności nominacyjne, pytania: [...] *czy co, ja wiem?* [...] *No, nie wiem.* [...] *Nieeee wiem* (M1); [...] *nie wiem, winogrona czy co jest.* [...] *Co tu razem z tym robi? A tam powyżej jakieś naczynie z kompotem czy*

czym? [...] *no, jak to nazwać? Płótnie?* [po chwili] *Jak to nazwać?* (M3). Z kolei w dwóch narracjach pojawiły się frazy wskazujące na tendencję do **opisywania rzeczy ze względu na ich użyteczność**: [...] *no, a potem tego to. A później ten granat i to tak stopniowo to wszystko wybucha* (M1); [...] *leję sobie lampkę wina, siądę sobie i wypijam sobie kurde tak na spokojno* (M2). **Trudności w uogólnianiu** dotyczyły wypowiedzi mężczyzn M2 i M3, a nadane tytuły przyjęły postać **automatyzmów**: *Picie w samotności* (M2); *Jak to nazwać? Militaria wśród kwiatów i owoców?* (M3). Natomiast żadnego tytułu nie nadał obrazowi mężczyzna M1: *Jaki tytuł? No ja to bym zaczął tak. Najsampierw to bym zaczął tak: od kwiatów, potem lampka wina, no a potem tego to. A później ten granat i to tak stopniowo to wszystko wybucha*. We wszystkich analizowanych tekstach dominuje struktura zdania pojedynczego oraz równoważnika zdania, powtórzenia oraz paralelne konstrukcje (**schematyczność wypowiedzi**). Natomiast w opisie autorstwa mężczyzny M2 pojawiło się **sformułowanie stereotypowe** dotyczące estetyki obrazu i znajdujących się na nim przedmiotów: *No, tutaj to coś wspaniałego* (M2). **Związek z jednostkowym doświadczeniem**, który przyjął postać **autobiografizmów**, można zauważyć w dwóch wypowiedziach: *No, to może być takie, no przychodzę do domu i takie sobie kurde, do ładnego pomieszczenia, leję sobie lampkę wina, siądę sobie i wypijam sobie kurde tak na spokojno* (M2); *A jeszcze jest ciekawe, co tu robi granat zaczepny czy obronny. Przecież byłem w wojsku i wiem, że to jest granat z zapalnikiem* (M3).

Wśród **automatyzmów** powstałych pod wpływem działającego bodźca wizualnego znalazły się:

- skojarzenia naczynia z płynem z kielichem z winem lub innym alkoholem: *Tu lampka jakiegoś wina czy coś, szampana* (M1); *No, to może być takie, no, przychodzę do domu i takie sobie kurde, do ładnego pomieszczenia, leję sobie lampkę wina, siądę sobie i wypijam sobie kurde tak na spokojno*. [...] *Picie w samotności* (M2);
- skojarzenia granatu z bombą i wybuchem: *No, to jakiś granat, bomba*. [...] *Jaki tytuł? No, ja to bym zaczął tak. Najsampierw to bym zaczął tak: od kwiatów, potem lampka wina, no, a potem tego to. A później ten granat i to tak stopniowo to wszystko wybucha* (M1);
- skojarzenia róż z ich hodowaniem: *Żółte róże, co z kolei są trudne do wyhodowania* (M3);
- tytuł (nadany z inicjatywy mężczyzny, bez prośby badacza): *Jak to nazwać? Militaria wśród kwiatów i owoców?* (M3).

W badanych opisach obrazu typu martwa natura nie ujawniła się **detalizacja**. Kategorię **ubóstwa treści opisu** można odnieść do wypowiedzi mężczyzn M1 i M2, ze względu na zbyt małą liczbę odniesień do treści zdjęcia.

Podsumowanie

Charakterystyka wykładników ukonkretnienia języka obecnych w prezentowanych tekstach narracyjnych powstałych na podstawie przeczytanego fragmentu tekstu oraz obrazu typu martwa natura pozwala stwierdzić, że najczęściej zjawisk konkretyzacji myślenia i mówienia występuje w narracjach mężczyzn M1, M2, nieco mniej – w wypowiedziach mężczyzny M3. Dominującymi wskaźnikami konkretyzacji w badanych tekstach są: tendencja do opowiadania czy opisywania według wcześniej przyjętego schematu (obecność powtórzeń, pytań dezintegrujących wypowiedzi, paralelnych konstrukcji), problemy w dekodowaniu znaczenia, automatyzmy czy ubóstwo treściowe spowodowane dominacją komentarza odautorskiego¹⁵, dygresji, reakcji automatycznych¹⁶.

Zmianę zachowań językowych i ukonkretnienie językowego postrzegania rzeczywistości obserwowane u badanych osób uzależnionych od alkoholu można interpretować w odniesieniu do koncepcji kodów rozwiniętych i ograniczonych Basila Bernsteina (1980; por. Grabias 2003, s. 48–55)¹⁷. Silny związek wypowiedzi

---

¹⁵ Jakościowa i ilościowa analiza wypowiedzi narracyjnych badanych mężczyzn uzależnionych od alkoholu pozwoliła wskazać na obecność kategorii komentarza autorskiego, opisać jego strukturę i określić jego tematykę. Dominującymi frazami odautorskimi są te, które wyrażają trudności narratora w planowaniu i budowaniu wypowiedzi, problemy nominacyjne oraz niewiedzę.

¹⁶ Podobnie osoby z zespołem psychoorganicznym czołowym charakteryzują się ukonkretnioną organizacją postrzegania rzeczywistości zewnętrznej. Badania psychologiczne i logopedyczne (Jodzio, 2008; za: Panasiuk, 2015, s. 1033–1034) dostarczają informacji na temat deficytów poznawczych pacjentów z zespołem czołowym, objawiających się trudnościami w planowaniu i ukierunkowaniu zachowań w różnych sytuacjach językowych oraz rozumieniem komunikatów w sposób dosłowny. Ponadto na skutek deficytów przerzutności uwagi osoby te uciekają się do stereotypowych zachowań i persewerowanych działań, gdyż nie są w stanie wyhamować aktywności wywołanej przez wcześniejszy bodziec.

¹⁷ W koncepcji zachowań językowych determinowanych przez określone grupy społeczne Basil Bernstein (1980; por. Grabias, 2003, s. 52–53) wydzielił dwa typy kodu językowego: kod ograniczony i kod rozwinięty, z którymi wiążą się różne formy planowania werbalnego oraz modele zachowań komunikacyjnych. Posługiwanie się **kodem ograniczonym** oznacza używanie przede wszystkim środków niewerbalnych (językowych elementów prozodycznych: rytmu, intonacji, akcentu oraz sygnałów pantomimicznych: gestów, mimiki). Kod ten charakteryzuje się dużą przewidywalnością doboru słownictwa i struktur składniowych w tworzeniu wypowiedzi i występuje w tekstach powstających w kontaktach protokolarnych, posługach religijnych czy luźnych rozmowach w gronie najbliższych. Pełniące funkcję przede wszystkim społeczną wypowiedzi protokolarne składają się głównie ze sztywnych, ustalonych formuł, a intencje tworzących je interlokutorów są realizowane głównie za pomocą sygnałów pozawerbalnych. Teksty familiarne, tworzone w gronie najbliższych, charakteryzują: wąski zakres rzeczywistości, dobór zdań prostych, eliptycznych, skondensowanych treściowo, a zrozumienie intencji mówiącego, przekazywanej przede wszystkim za pomocą środków niewerbalnych, warunkuje znajomość kontekstu sytuacyjnego. Posługiwanie się **kodem rozwiniętym** polega na werbalizowaniu odniesień do rzeczywistości oraz niepowtarzalnych doświadczeń

narracyjnych z aktualnie działającym bodźcem sprawia, że zrozumienie prezentowanych narracji może być niedostępne odbiorcy bez kontekstu sytuacyjnego określonego za pomocą instrukcji słownej czy też bodźców wizualnych (obraz przedstawiający martwą naturę) i słownych (fragment opowiadania Dukaja). Badani mężczyźni w większości posługują się kodem ograniczonym o wysokiej przewidywalności syntaktycznej, co potwierdza skłonność do używania powtarzalnych struktur o ubogiej składni (dominacja zdań złożonych współrzędnie, równoważników zdań, wypowiedzi eliptycznych, niedokończonych fraz) i odnoszących się do doświadczeń narratora z przeszłości (autobiografizmy) lub terażniejszości (związek z aktualnie działającymi bodźcami i kontekstem sytuacyjnym). Wskazane zjawiska fragmentarycznego, ukonkretnionego, uproszczonego postrzegania rzeczywistości zewnętrznej oraz obecność rozbudowanego komentarza odautorskiego, wzbogaconego często o sygnały niewerbalne, takie jak zmiana intonacji, akcentu, tempa i rytmu mowy oraz gest czy mimika twarzy, świadczą o posługiwaniu się badanymi mężczyznami językowym kodem ograniczonym.

Bibliografia

- BEATTY, W.W., TIVIS, R., STOTT, H.D., NIXON, S.J., PARSONS, O.A. (2000). Neuropsychological deficits in sober alcoholics: influences of chronicity and recent alcohol consumption. *Alcoholism, Clinical and Experimental Research*, 24, 149–154.
- BECHARA, A., DOLAN, S., DENBURG, N., HINDES, A., ANDERSON, S.W. (2001). Decision-making deficits, linked to a dysfunctional ventromedial prefrontal cortex, revealed in alcohol and stimulant abusers. *Neuropsychology*, 39, 376–389.
- BERNSTEIN, B. (1980). *Odtwarzanie kultury*. Tłum. Z. BOKSZAŃSKI, A. PIOTROWSKI, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- BLUME, A.W., SCHMALING, K.B., MARLATT, G.A. (2005). Memory, executive cognitive function, and readiness to change drinking behavior. *Addictive Behaviors*, 30, 301–314.
- BOKUS, B. (1991). *Tworzenie opowiadań przez dzieci. O linii i polu narracji*. Kielce: Energeia.
- BOKUS, B. (2000). *Świat fabuły w narracji dziecięcej*. Warszawa: Energeia.
- CISZEWSKA-PSUJEK, U. (2017a). Zaburzenia językowe w uzależnieniu od alkoholu – w poszukiwaniu metodologii badawczej. *Logopedia*, 46, 175–192.
- CISZEWSKA-PSUJEK, U. (2017b). Sprawność narracyjna w chorobie alkoholowej. *Logopedia Silesiana*, 6, 159–188.
- CISZEWSKA-PSUJEK, U. (2018a). Zaburzenia językowe w przebiegu choroby alkoholowej – obraz i dynamika. *Logopedia Silesiana*, 7, 56–80.

---

jednostki (np. w tekstach poetyckich) przede wszystkim za pomocą rozbudowanych i niestereotypowych konstrukcji składniowych (w tym zdań złożonych o relacji przyczynowo-skutkowej), a także odpowiednio dobranej nieprzewidywalnej leksyki.

- CISZEWSKA-PSUJEK, U. (2018b). Językowe wykładniki poznawczej deterioracji w chorobie alkoholowej. W: M. MARCZEWSKA, A. KASPRZYK (red.), *Język – umysł – poznanie. W poszukiwaniu uniwersaliów* (s. 33–46). Kielce: Kieleckie Towarzystwo Naukowe.
- CISZEWSKA-PSUJEK, U. (2019a). Zaburzenia językowe w chorobie alkoholowej – egzemplifikacja. W: J. NYCKOWIAK, J. LEŚNY (red.), *Badania i rozwój młodych naukowców w Polsce. Cz. 2: Nauki medyczne i nauki o zdrowiu* (s. 41–48). Poznań: Wydawnictwo Młodzi Naukowcy.
- CISZEWSKA-PSUJEK, U. (2019b). Uzależnienie od alkoholu – diagnoza, klasyfikacje, terminologia. Przegląd literatury. W: J. NYCKOWIAK, J. LEŚNY (red.), *Badania i rozwój młodych naukowców w Polsce. Cz. 2: Nauki medyczne i nauki o zdrowiu* (s. 49–55). Poznań: Wydawnictwo Młodzi Naukowcy.
- CISZEWSKA-PSUJEK, U. (2020). Strategie kompensacyjne w zachowaniach językowych mężczyzn uzależnionych od alkoholu. *Logopedia Silesiana*, 9, 15–28. <https://doi.org/10.31261/LOGOPEDIASILESIANA.2020.09.17>.
- CISZEWSKA-PSUJEK, U. (w druku). Narracja w chorobie alkoholowej [artykuł pokonferencyjny, Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Narracja w teorii i praktyce logopedycznej”, Ośrodek Logopedyczny Instytutu Polonistyki i Neofilologii Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlecki Oddział Terenowy Polskiego Towarzystwa Logopedycznego, 2018 rok].
- CREWS, F.T., et al. (2005). Alcohol neurobiology: changes in dependence and recovery. *Alcoholism. Clinical and Experimental Research*, 29, 1504–1513.
- CUNHA, P.J., NOVAES, M.A. (2004). Neurocognitive assessment in alcohol abuse and dependence: implications for treatment. *Revista Brasileira de Psiquiatria*, 26, 23–27.
- DAO-CASTELLANA, M.H., et al. (1998). Frontal dysfunction in neurologically normal chronic alcoholic subjects: metabolic and neuropsychological findings. *Psychological Medicine*, 28, 1039–1048.
- DUKAJ, J. (2009). *Wroniec*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- ECKARDT, M.E., et al. (1998). Effects of moderate alcohol consumption on the central nervous system. *Alcoholism. Clinical and Experimental Research*, 22, 998–1040.
- GRABIAS, S. (2003). *Język w zachowaniach społecznych*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- GRABIAS, S. (2012). Teoria zaburzeń mowy. Perspektywy badań, typologie zaburzeń, procedury postępowania logopedycznego. W: S. GRABIAS, Z.M. KURKOWSKI (red.), *Logopedia. Teoria zaburzeń mowy* (s. 15–72). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- GRABIAS, S., KURKOWSKI, Z.M., WOŹNIAK, T. (2002). *Logopedyczny test przesiewowy dla dzieci w wieku szkolnym*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- JODZIO, K. (2008). *Neuropsychologia intencjonalnego działania. Koncepcje funkcji wykonawczych*. Warszawa: Scholar.
- KOPERA, M., WOJNAR, M., SZELENBERGER, W. (2011). Czynniki wpływające na funkcjonowanie poznawcze u osób uzależnionych od alkoholu. *Alkoholizm i Narkomania*, 24(1), 39–52.
- LEZAK, M. (1995). *Neuropsychological assessment*. New York: Oxford University Press.
- MARUSZEWSKI, M. (1970). *Mowa a mózg. Zagadnienia neuropsychologiczne*. Warszawa: PWN.
- NOËL, X., et al. (2002). Contribution of frontal cerebral blood flow measured by 99mTc bicisate SPECT and executive function deficits to predicting treatment outcome in alcohol-dependent patients. *Alcohol and Alcoholism*, 37, 347–354.
- NOWAKOWSKA, K., JABŁKOWSKA, K., BORKOWSKA, A. (2007). Zaburzenia funkcji poznawczych pacjentów uzależnionych od alkoholu. *Psychiatria Polska*, 5(41), 693–703.
- OBUCHOWSKI, K. (1970). *Kody orientacji i struktura procesów emocjonalnych*. Warszawa: PWN.
- PANASIUK, J. (2012). *Afazja a interakcja. Tekst – metatekst – kontekst*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

- PANASIUK J. (2015). Postępowanie logopedyczne w przypadku zespołu psychoorganicznego czołowego. W: S. GRABIAS, J. PANASIUK, T. WOŹNIAK (red.), *Logopedia. Standardy postępowania logopedycznego* (s. 1025–1058). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- PAWŁOW, I.P. (1952). *Wykłady o czynności mózgu*. Przeł. S. MILLER. Oprac. J. KONORSKI. Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich.
- PIERUCCI-LAGHA, A., DEROUESNE, C. (2003). Alcoholism and aging. 2: Alcoholic dementia or alcoholic cognitive impairment? *Psychology Neuropsychiatry, 1*, 237–249.
- ROSENBLUM, M.J., O'REILLY, A., SASSOON, S.A., SULLIVAN, E.V., PFEFFERBAUM, A. (2005). Persistent cognitive deficits in community-treated alcoholic men and women volunteering for research: limited contribution from psychiatric comorbidity. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs, 66*, 254–265.
- RYSZKOWSKI, A., et al. (2015). Objawy i skutki nadużywania alkoholu. *Journal of Clinical Healthcare, 1*, 2–6.
- TRZEBIŃSKI, J. (2002). Narracyjne konstruowanie rzeczywistości. W: J. TRZEBIŃSKI (red.), *Narracja jako sposób rozumienia świata* (s. 17–42). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- WORONOWICZ, B.T. (1998). *Alkoholizm jest chorobą*. Warszawa: Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych.